чăваш халăх хаçачĕ

1906 çулхи кăрлачăн 21-мĕшĕнче тухма тытăннă 1918 çулхи нарăс уйăхĕнчен тĕрлĕ ятпа тухнă 1991 çулхи çурлан 30-мĕшĕнче "ХЫПАР" ятпа тепĕр хут тухма пуçланă

СССР Аслă Канашĕн Президиумĕ 1968 çулхи пуш /март/ уйăхĕн 11-мĕшĕнче "Коммунизм ялавĕ" /халĕ "Хыпар"/ хаçата "ХИСЕП ПАЛЛИ" орденпа наградăланă

ХЫПАР

"ХЫПАР" никĕслевçи Н.В.Никольский (1878–1961)

177/26583/ № Кĕçнерни кун, 2014, авăн (сентябрь), 11 Хакĕ ирĕклĕ WWW.hypar.ru

ПРАВИТЕЛЬСТВĂРА

Хăйăр вăрттăнлăхĕсем, ашпа çыхăннă "уйрăм саккассем"...

Çут çанталăк пуянлăхĕпе саккуна пăхăнса усă курмалла

Министрсен Кабинечĕн ĕнерхи ларăвĕн кун йĕркинчи ыйтусем те пĕлтерĕшлĕ-ха, çапах унта кĕртменни журналистсемшĕн уйрăмах кăсăклă пулчĕ. Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев ларăва шăпах çав темăран пуçларĕ.

Михаил Васильевич çут çанталăк пуянлăхĕпе усă курмалли, хăйăр кăлармалли, ирĕк памалли аукцион кăтартăвĕсемпе паллаштарчĕ. Калăпăр, Шупашкар районĕнчи Çĕктерти хăйăр карьерĕ. Аукциона 5 организаци хутшăннă, СУОР çĕнтернĕ. Çавна май бюджета самай пысăк укçа кĕрĕ. Пĕтĕмпе вара кăçал çавнашкал 10 аукцион йĕркеленĕ, çакă бюджета кӳнĕ пайта – 39,5 млн тенкĕ. Çулталăк вĕçленичен тата 46 млн кĕмелле, пĕтĕмпе вара 86 млн тенкĕ патнеллех пулĕ.

– Лайăх кăтарту, – кăмăллăн палăртрĕ ЧР Пуçлăхĕ, – çакă – вырăнти хăй тытăмлăх органĕсен, влаçăн ăнăçлă ĕçĕ. Аукционсенче унта хутшăнакансемшĕн пуриншĕн те пĕрешкел условисем йĕркелетпĕр. Унччен хăшĕсене çăмăллăхсем панă. Халĕ çавăнпа хăшĕсем кăмăлсăрланаççĕ, вĕсенчен пĕрисем саккунлă ĕçленĕ, теприсем – саккунлах мар. Массăллă информаци хатĕрĕсенче тĕрлĕрен çыраççĕ. Эпир никама та саккун нормисене пăсма памăпăр. Çут çанталăк пуянлăхĕпе усă курассине рынок механизмĕсем çине куçаратпăр. Коррупци валли вăрттăн çулсем юлмаççĕпе пĕрех.

Хăйĕн сăмахне вăл цифрăсемпе çирĕплетрĕ. 2011-2013 çулсенче 24 аукцион ирттернĕ май республика бюджетне 50 млн тенкĕ кĕнĕ. 2008-2010 çулсенче вара 16 суту-илӳ пулнă. Михаил Васильевич вĕсем пирки "çурма хупăскерсем" терĕ, çав аукционсем бюджета пĕтĕмпе те... 1 млн тенкĕ кӳнĕ. "Чухлама кăна пулать..." – пăтравлă лару-тăрупа унччен камсем пайта курнине систерсе каларĕ республика Пуçлăхĕ.

Çут çанталăк ресурсĕсен министрне Иван Исаева вăл çак ĕç-пуç пирки халăха тĕрĕс информаци пама сĕнчĕ. Патшалăх служащийĕсене хăшĕ-пĕри "ăнланмалла мар витĕм кӳме" тăнине палăртса унашкал пулăмсене татăклăн пӳлме хушрĕ. Хăйăр тĕлĕшпе ăна кăлармалли лицензие 15 организацирен туртса илнĕ. Çав шутра Шупашкар юхан шыв портĕнчен – 6 лицензи: "Правăна пăсса усă курнă". Икшер лицензие – Тăвай "Сельхозхимийĕнчен" тата Комсомольски районĕнчи "Энергосервисран". Михаил Васильевичăн юлашки пирки те реплика пулчĕ: "Унта та – интереслĕ çынсем". Тата – Ишлейри кирпĕч завочĕ тĕлĕшпе: "Чылайранпа ĕçлемест – мĕнле пултараççĕ?"

Федор ЧЕРНОВ коллажĕ

Лару пуçламăшне çавнашкал çивĕч сĕм кӳнĕ май кун йĕркинчи ыйтусене сӳтсе явассине те тунсăх пусмарĕ. Экономика аталанăвĕн министрĕ Владимир Аврелькин Сĕнтĕрвăрри хулине 2020 çулччен çĕнетмелли комплекслă инвестици планĕпе паллаштарчĕ. Ĕç калăпăшĕ курăмлă, планра пысăк предприятисем çине лекекен тиеве чакарса пĕчĕк бизнеса анлăрах çул парассине тĕпе хунă. Урăхла каласан хула экономикине диверсификацилесшĕн. Çавна май çĕнĕ ĕç вырăнĕсем ытларах пулмалла.

Михаил Игнатьев вара çак тĕллеве пурнăçлассипе çыхăннă пайăр проектсемпе кăсăкланчĕ. Район ертӳçисем хула аталанăвĕ халĕччен республика пулăшса пынипе çыхăннине йышăнчĕç, анчах Сĕнтĕрвăрринче халăх йышĕ чакса пырать, çынсем пăраха-пăраха каяççĕ. Çавăнпа инвестици планĕ кирлех. Чи малтанах халăха шывпа тивĕçтерес ыйтусене татса паманни такăнтарать. Коновалово микрорайонĕнче, сăмахран, электричество, газ сечĕсем тĕлĕшпе ĕç-пуç йĕркеллех, анчах шывпа çыхăннă чăрмавсем пур. Водопровод проекчĕ валли кăна 7 млн тенкĕ кирлĕ иккен. Çăкăр завочĕн те, спиртзавод микрорайонĕнче те – шыв ыйтăвĕ.

ЧР Пуçлăхĕ планра каяшсене сортламалли участок тума палăртнин вырăнлăхĕ пирки иккĕленчĕ: "Çĕнĕ Шупашкарта полигон пулать-çке, Сĕнтĕрвăрри унтан инçе мар – каяшсене унта турттарни тем тесен те йӳнĕрех ларать". Е тата – тăрăллă хоккей корчĕ тăвасси. Мĕнле укçапа? "Газпром" – ачасене" программăна шанаççĕ иккен. Михаил Игнатьев хакĕпе интересленчĕ те – спорт министрĕ Сергей Мельников хурав пачĕ: 50 млн тенкĕ. Хаклă мар темелле, анчах Михаил Васильевич корт искусствăлла пăрсăр пулассине пĕлсен тĕлĕнсех кайрĕ: çавăн пек каток та 50 млн тенкĕ-и? "Проект тăвакансем темле хак та палăртĕç, – терĕ вăл, – чылай чухне вĕсем строительство материалĕсем туса кăларакансемпе каварлашаççĕ. Кайран вара пĕр сăмах: проектра çапла палăртнă! Проектсене те çынсемех тăваççĕ, кайран вĕсем пире хистеме тытăнаççĕ".

Спиртзавод пирки те сăмах пулчĕ. Ăна 3 çул каяллах сутса янă, анчах шалти оборудовани халĕ те "Росспиртпром" харпăрлăхĕнче, çавна май çĕнĕ хуçасем ниепле те ĕç йĕркелесе яраймаççĕ. Росимущество представителĕсем килсе çав пурлăх тĕрĕсĕ тăвакансем тĕкел пулнипе интереслесенсех тăраççĕ-мĕн. Çавна май Михаил Игнатьев асăннă ведомствăн Чăваш Енри тытăмĕн ертӳçин Толстовăн ĕçне черетлĕ хут сивлерĕ: "Çынсен завода туяннă – вăл халĕ вĕсен харпăрлăхĕ, апла тăк шалти пурлăха илсе тухмаллах".

Сĕнтĕрвăрри аталанăвĕн планне пĕтĕмĕшле хаклана май Михаил Васильевич тиркевлĕ пулчĕ: "Пире хăмпăсем кирлĕ мар. Вăл е ку ĕçе плана кĕртетпĕр тĕк – пурнăçламаллах. Çынсем кураççĕ вĕт, мĕн тунă тесе ыйтаççĕ. Монохуласене аталантарма патшалăх 32 млрд тенкĕ уйăрать. Çав укçан пĕр пайне илмешкĕн пире лайăх проектсем кирлĕ".

Правительство ларăвĕсенче пĕрпĕр министерство е ведомство хăйĕн ĕçĕ-хĕлĕ çинчен анлă отчет тăвасси йăлана кĕчĕ. Ку хутĕнче ЧР Патшалăх ветеринари службин ертӳçи Сергей Скворцов сăмах илчĕ. Докладăн кашни йĕрки çинче чарăнса тăни ытлашши-тĕр, анчах хăш-пĕр самантпа паллаштармаллах. Сергей Иванович палăртнă тăрăх – республикăшăн выльăх-чĕрлĕх чирĕсенчен мăйракаллă шултра выльăх лейкозĕн ыйтăвĕ чи çивĕччи. Акă мĕншĕн Михаил Игнатьев та чирлĕ ĕнесен сĕчĕ ăçта кайни пирки тӳрременех ыйтрĕ. "Сĕт завочĕсене, промышленноç мелĕсемпе тирпейлеме", – хуравларĕ тĕп ветеринар. Апла пулин те Михаил Васильевичăн ку енĕпе иккĕленӳ пур: "Чирлĕ выльăх сĕчĕ ачасем патне ан çиттĕр" тенĕ май вăл сывлăх сыхлавĕн министрне çак лару-тăрăва çирĕп сăнаса тăма хушрĕ.

Сĕт тенĕрен, Михаил Игнатьев унăн сутăн илмелли хакĕ Чăваш Енре ытла та пĕчĕкки пирки тепĕр хут аса илтерчĕ. Çав вăхăтрах вăл чылай хаклăрах чухне лавккасенче мĕнле хак пулнă, халĕ те, ĕне тытакансем сĕте чылай йӳнĕрех панă вăхăтра, суту-илӳ сетĕнче çак çимĕç пĕртте йӳнелмен. Çак лару-тăрăва витĕм кӳмешкĕн Ветеринари службин те пулăшмалла – полномочисем çителĕклĕ.

Выльăх, чĕр чунсем урнин тĕслĕхĕсем те нумайланнă. Сыснан Африка мурĕнчен тата ящуртан сыхланасси пирки те манма юрамасть. Республика Пуçлăхĕ ветеринари ĕçне предпринимательсене анлăрах явăçтармалли пирки асăрхаттарчĕ – хальлĕхе вĕсен йышĕ çак сферăра ытла та пĕчĕк-ха. "Предпринимательсемшĕн çак ĕç тупăшлă пулмалла. Хальлĕхе вара эпир çак пулăшу ĕçĕсен 99% бюджет çине илнĕ, çавна май эсир вĕçĕмсĕр укçа ыйтатăр. 20 çул каялла мĕнле ĕçленĕ – халĕ те çаплах", – ӳпкелерĕ Михаил Васильевич. Сергей Скворцова уççăнах каларĕ: "Йĕрке тăваймарăр тăк – сирĕнпе сыв пуллашма тивет-тĕр".

ÇАКĂ СИРЕ МĔНЛЕРЕХ СИЕН КӲНИНЕ ШУТЛАСА ПАЛĂРТĂР ТА – РОССЕЛЬХОЗНАДЗОРТАН, ВЕТЕРИНАРИ СЛУЖБИНЧЕН ТĂКАКА ШЫРАСА ИЛМЕ ТАВĂÇ ТĂРАТĂР

● ➡ 2 стр.

ТЕАТР

Пуканесем «чĕрĕлчĕç»...

Чăваш патшалăх пукане театрĕ В.Синкевичăн «Гадкий утенок» спектаклĕпе 70-мĕш сезона уçрĕ.

Çак кун театрта çамрăк куракансене тата вĕсен ашшĕ-амăшне пурте юратакан юмахсенчи сăнарсем – Хоттабыч старик, Мальвина, Буратино, Яга карчăк, Леопольд кушак, шăши, мыскараçăсемпе, путишле çынсем – кĕтсе илчĕç. Вĕсем ачасене выляттарчĕç, савăнтарчĕç, юмахсене мĕнле пĕлнине тĕрĕслерĕç. Уяв программи вĕçленнĕ хыççăн театрăн илемлĕх ертӳçи, Чăваш Республикин тава тивĕçлĕ артисчĕ Юрий Филиппов пурне те спектакль курма йыхравларĕ.

Юбилейлă сезон кăсăклă пуласси иккĕлентермест. Çулталăк тăршшĕпех артистсем пĕчĕккисене çĕнĕ юмахсемпе савăнтарĕç. Аслăрах ӳсĕмрисем валли театр классика, хальхи вăхăтри драматурги, чăваш авторĕсен хайлавĕсене сцена çине кăларма хатĕрленет. Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçинче çĕнтернĕренпе 70 çул çитнине халалласа коллектив вăрçă темипе çырнă «Молодое поколение о Великой Победе» ĕçпе сцена çине тухасшăн. Спектакль никĕсĕнче – 1943 çулта Сталинградшăн пынă çапăçура пуç хунă чăваш хĕрĕ Нина Капитонова санитаркăн кун-çулĕ.

Пукане театрĕ тĕллевлĕ проектсемпе те ĕçлесшĕн. Уйрăмах курăмлисем – социаллă пĕлтерĕшлисем, сусăрсемпе хавшак сывлăхлисене халалланисем. Грант çĕнсе илнĕ проектпа – ыттисенчен уйрăлса тăракан куракан валли йĕркеленĕ Пĕтĕм тĕнчери III «Пирĕн пĕрешкел пулмалла мар» фестивальпе – сезона вĕçлеме палăртнă.

Коллектив ял çыннисем пирки те манмасть. Артистсем республикăри район центрĕсемпе ялсенче çĕнĕ ĕçсене тата маларахри çулсенче сцена çине тухнă спектакльсене кăтартăç. Кăçалхи сезонта артистсем Шупашкар шкулĕсен вĕрентекенĕсен ушкăнĕ пуçарнипе йĕркеленĕ «Çамрăк театрал шкулĕпе» тачă çыхăнса ĕçлесшĕн.

2015 çулхи чи паллă пулăм вăл – Пукане театрĕн юбилейĕ. Ака уйăхĕн 15-мĕшĕнче коллектива саламлама Раççей тата ют çĕр-шыв артисчĕсем Чăваш Ене килсе çитĕç.

Çĕнĕ сезонта кĕтменлĕхсемпе ятарлă акцисем нумай пулĕç. Вĕсенчен пĕринпе уяврах куракана тĕлĕнтерчĕç те ĕнтĕ: пĕчĕккине те, пысăккине те пĕр спектакле тӳлевсĕр кĕме билет пачĕç.

70-мĕш сезон уçăлчĕ. Ваттине те, вĕттине те «чĕрĕ» пуканесемпе тĕлĕнтермĕш юмахсен тĕнчи йыхравлать!

■ И.СЕРГЕЕВА

КУН хыççăн КУН

☎ 56-04-26, 28-82-91

Ентешĕмĕрсене сума суса

Чăваш Республикинче мухтавлă ентешĕмĕрсене сума суса вун-вун мероприяти ирттересси йăлана кĕнĕ.

Акă легендарлă начдив Василий Чапаев вилнĕренпе 95 çул çитнине асăнса Шупашкарти унăн музейĕнче кинолектори занятийĕ йĕркеленĕ. Унта хулари 56-мĕш шкулта вĕренекен ачасем хутшăннă. Чи малтан вĕренекенсем экспозицисемпе паллашнă, унтан «Чапаев» фильм пăхнă. Çав кунах музее ветеран-чапаевецсем пухăннă.

Çак кунсенчех Чăваш Енре СССР космонавт летчикĕ, Совет Союзĕн Геройĕ, Чăваш Республикин Хисеплĕ гражданинĕ Андриян Николаев çуралнăранпа 85 çул çитнине паллă турĕç. Юбилее халалласа К.В.Иванов ячĕллĕ Чăваш патшалăх драма театрĕнче сăн ӳкерчĕксен куравĕ уçалнă. Чăваш наци тата Космонавтика музейĕсен ĕçченĕсем хатĕрленĕ ĕçсенче космонавтăн ачалăхĕ, вĕреннĕ çулĕсем, вĕçев хыççăнхи самантсем, тăван енри тĕл пулусем сăнланнă.

А.ПЕТРОВ.

Куравра – мăн асаттесен тĕнче курăмĕ

Чăваш наци музейĕн курав центрĕнче "Культурăпа чĕмлĕх вăйĕн тĕнчи" курав уçăлнă. Ăна сăвар-пăлхар (чăваш) халăхĕн авалхи культурине халалланă. Выставка юпа уйăхĕн вĕçĕчченех куракана савăнтарĕ.

Ĕçсенче мăн асаттесен тĕнче курăмне анлăн уçса панă. Вĕсен шухăшĕпе çут тĕнче виçĕ пайран тăрать. Çӳлти тĕнчере – турăсем, пăхаттирсем. Варринчи тĕнчере – çынсен, чĕр чунсен, ӳсентăранăн çĕр çинчи пурнăçĕ. Аялти тĕнчере – вăрттăн, паллах мар, çав вăхăтрах ырах мар чунсем. Шăпах çак принциппа йĕркеленĕ Атăлăн сулахай енче вырнаçнă "Сувар" этно-культура паркне. Унта – республикăри ăстасем йывăçран хатĕрленĕ 130 скульптура ĕçĕ. Эскизне пурнăçлаканĕ – ЧР тава тивĕçлĕ художникĕ Николай Балтаев. Скульптура композицийĕсенче – мифсенчи тата юмахсенчи сăнарсем, ырă тата хаяр чунсем. Курава уçма скульпторăн ĕçтешĕсемпе тусĕсем, "Сувар" фондăн вице-президентĕ Тимĕр Тяпкин, Чĕмпĕр облаçĕнчи чăвашсен "Еткер" ыр кăмăллăх фончĕн президенчĕ Олег Мустаев тележурналист, И.Я.Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университечĕн кафедра пуçлăхĕ Наталья Баскакова хутшăннă. Николай Балтаева тата унăн вĕренекенĕсене пултарулăхра тата та пысăк çитĕнӳсем суннă.

Р.ИВАНОВА.

Татьяна Архипова – çĕнтерӳçĕ

Вăрмар пики, кросс тата вăрăм дистанцисене парăнтарас енĕпе палăрнă спортсменка çурма марафон чупса çĕр-шыв чемпионкин ятне çĕнсе илнĕ.

Ăмăрту Пушкăрт Республикин тĕп хулинче Ĕпхӳре иртнĕ, унта 12 регионти 50 ытла атлет вăй виçнĕ. Чăваш Ен чысне РФ спортăн тава тивĕçлĕ мастерĕ, 2012 çулта Лондонри Олимпиадăра марафон турнирĕнче виççĕмĕш вырăн йышăннă Татьяна Архипова хӳтĕленĕ. Ача çуратса çулталăка яхăн канура пулнă хыççăнхи пĕрремĕш çитĕнӳ ку унăн. Чемпионатра чи вăйлисенчен пĕри шутланнăскер финишра çĕр-шыври пултарулла тепĕр марафонçăпа, Омск облаçĕнчи Нина Поднебесновăпа тупăшнă. Пирĕн ентеш пур пĕр ăна темиçе çеккунт кая хăварса дистанцие пĕрремĕш вĕçлеме пултарнă. Унăн кăтартăвĕ: 1 сехет те 13 минут та 33,8 çеккунт.

А.МИХАЙЛОВ.

"Хыпар"Издательство çурчĕн хаçачĕсене 2015 çулăн I çурри валли республикăри почта уйрăмĕсенче çырăнма васкăр: «Хыпар» – 732,66 тенкĕ, «Хыпар-шăмат кун» – 304,08.

Çанталăк çинчен

Паян пĕлĕтлĕрех çанталăк пулать. Çил анăçран 2 метр хăвăртлăхпа вĕрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 19, çĕрле 9 градус ăшă.** Атмосфера пусăмĕ 761 мм, сывлăшри нӳрĕк 48 процент.

Кун тăршшĕ 13 сехет те 6 минут.

Ыран ăмăр çанталăк пулать. Çил анăçран 1 метр хăвăртлăхпа вĕрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 19, çĕрле 14 градус ăшă.** Атмосфера пусăмĕ 761 мм, сывлăшри нӳрĕк 48 процент.

Кун тăршшĕ 13 сехет те 2 минут.

Хăйăр вăрттăнлăхĕсем, ашпа çыхăннă "уйрăм саккассем"...

/Вĕçĕ. Пуçламăшĕ 1-мĕш стр./.

Тĕлкĕшекен кăвар çине краççын сапнă пекех – доклад вĕçленнĕ хыççăн ытти чух чĕнсех кайман Юрий Поповăн, Патшалăх Канашĕн председателĕн, ыйту çуралчĕ. Вăл тĕп ветеринар иртнĕ канашлусенчен пĕринче Вăрнарти ашкакай комбиначĕн продукцийĕн пахалăхĕ тĕлĕшпе иккĕленӳ çуратакан кăтартусем пĕлтернине аса илтерчĕ. "Пухăннисем ун чухне пурте ман çине пăхса илчĕç, – сăмахне тăсрĕ Юрий Алексеевич. – Анчах ку кăтартусем ытти çавнашкалах. Вăрнарсен икĕ хут пысăкрах пулсан – теприн /предпряти ятне те асăнчĕ, анчах паллă сăлтавсене кура эпир апла тумăпăр. – **Н.К.**/ – 40 хут. Сирĕн специалист Вăрнарти предприятире нимĕнле актсăрах пырса кĕнĕ, тĕпчемелли аша ятарлă контейнера мар, целлофан хутаçа кăна чикнĕ. Ăна лабораторие 36 сехетре илсе çитермелле, тĕрĕссипе вара 4 кунран тин илсе пынă. Халĕ ав Интернетра ман пирки тем те пĕр çыраççĕ. Çакна ăнлантарса парсамăр..."

Сергей Скворцов пĕлтернĕ тăрăх – асăннă тĕслĕхре апатçимĕç мониторингне ирттернĕ. Аш тĕслĕхне лабораторие леçесси вăраха кайнин сăлтавне те асăнчĕ. Çав тĕслĕхе Россельхознадзорăн кунти управленине эрне кун панă-мĕн. Анчах умра кану кунĕсем пулнă май вăл çак тытăм холодильникĕнче выртнă, çапла вара Хусанти лабораторие тунти кун тин çитнĕ. "Юлашки тĕрĕслев вăхăтĕнче Вăрнарти аш-какай комбинатĕнче технологие пăханнине, продукци пахалăхĕ тивĕçтернине çирĕплетнĕ", – пĕтĕмлетрĕ Сергей Иванович.

Россельхознадзор кама пăханнине тĕшмĕртекеншĕн пăтăрмахлă çак ĕç-пуç политика сĕмĕллине тавçăрма йывăр мар-тăр. Çук, Михаил Игнатьев кун пирки шарламарĕ, анчах Вăрнарсене сĕнӳ пачĕ: "Çакă сире мĕнлерех сиен кӳнине шутласа палăртăр та – Россельхознадзортан, Ветеринари службинчен тăкака шыраса илме тавăç тăратăр. Тĕслĕх пултăр, вĕсем уйрăм саккассене пурнăçлани мĕнле сиен кӳнине туйччăр".

■ **Николай ДМИТРИЕВ**

ÇЫН ТАТА САККУН

"Хӳтлĕх – тĕп тивĕçĕмĕр"

Ыттисем мар тăк – прокурор пулăшĕ

Оксана Ястребовăна /сăн ӳкерчĕкре/ пирĕн вулакансем аван пĕлеççĕ. Çук, вăл республикăри район-хула прокурорĕсен ретĕнче пĕртен пĕр хĕрарăм пулнипе кăна та мар. Оксана Геннадьевна "Хыпар" хаçатпа тачă çыхăну тытать – çавăнпа пĕлеççĕ. Тăвай районĕн прокурорĕн статйисемпе заметкисен тематики анлă: тĕрлĕ уголовлă ĕçпе паллаштарать, судпа айăпланнă май ирĕкрех хăварнисене тĕрĕслесе тăни, прокуратура ĕçĕн ытти енĕ – терроризмпа тата экстремизмпа кĕрешесси таранах. Эпир вара саккунлăхшăн вăл яваплă районта граждансен социаллă прависене хӳтĕлессипе çыхăннă ĕçе мĕнлерех йĕркеленипе кăсăклантăмăр. Пĕчĕк тупăшлă çынсем, ватăсем, ачасем, тăлăхсем – чылай чухне шăпах вĕсене хӳтлĕх çитмест вĕт.

Çуртран пуçласа пандус таран

Тăвай тăрăхĕнче пурăнакансем те, район ертӳçисем те прокурор саккун çине таянса çирĕп ыйтма тăрăшнине палăртаççĕ. Çакă унăн кулленхи ĕçĕнче те курăнать.

– Чылай чухне гражданссем тӳрех район прокуратурине килеççĕ, – тет Оксана Геннадьевна, – прокуратура яланах пулăшма хатĕррине пĕлеççĕçке. Чăн та, вĕсен ыйтăвĕсенчен нумайăшне вырăнти влаç представителĕсем хăйсем тĕллĕнех татса пама пултараççĕ. Шел, должноçри çынсене тепĕр чухне тимлĕх çитмест, ыттисен нушине çывăха илесшĕн мар – ирĕксĕрех пирĕн хута кĕме тивет. Граждансен прависемпе ирĕкĕсене хӳтĕлесси район прокуратуришĕн яланах тĕп вырăнта.

Çынсен социаллă прависене хӳтĕлес енĕпе çине тăни куç кĕрет. Çакна Оксана Геннадьевна тĕслĕхсем асăнса çирĕплетрĕ. Калăпăр, Йăнтăрччă ял тăрăхĕнче Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçин ветеранĕн тăлăх арăмне А.-на пурăнмалли кĕтеспе тивĕçтерме хирĕçленĕ. Çакна унăн çурчĕ 58% çеç юхăннипе сăлтавланă. Район прокуратури ĕç-пуçа, тивĕçлĕ материалсене тĕпченĕ, ял тăрăхĕн комиссийĕ çурт юхăннипе çыхăннă пĕтĕмлетĕве унăн конструкцийĕсем кивелнине шута илмесĕр тунине палăртнă. Çавна май ял тăрăхĕн пуçлăхĕн ячĕпе представлени çырнă.

Должноçри çын дисциплина енĕпе явап тытни хăй-ха, чи кирли – А.-на Шупашкартан БТИ эксперчĕсене чĕнсе çурта тĕпчеттерме сĕннĕ май специалистсем çак ĕçе пурнăçланă хыççăн çурт 71% юхăннине ĕнентерекен пĕтĕмлетӳ туни. Çав документпа кинемей вырăнти влаç органĕсене шанмасăр тӳрех район прокуратурине килнĕ. Халь ăна пурăнмалли çурт-йĕр условийĕсене лайăхлатмалли çынсен шутне кĕртнĕ ĕнтĕ. Çапла вара вăрçа хутшăннăскерĕн мăшăрĕн прависене прокуратура пулăшнипе хӳтĕлесе хăварма май килнĕ.

Çакнашкал тĕслĕхсене татах та татах асăнма пулать. Сăмахран, 2-мĕш ушкăн инвалидне П.-на санаторипе курорт сиплевне каймалли путевка паман. Прокуратура хута кĕрсе суда тавăç тăратнă хыççăн республикăн Сывлăх сыхлавĕпе социаллă аталану министерстви инвалида путевкăпа тивĕçтернĕ.

Е тата – районти предпринимательсем кресло-кӳмепе усă куракан инвалидсене социаллă инфратытăм объекчĕсемпе чăрмавсăр усă курмалли условисемпе тивĕçтерменни. Ку – çак çынсен саккунпа çирĕплетнĕ прависене пăсни. Тĕслĕхрен, асăннă йышши инвалидсем "Шимкусский" ООО, "Тăвай кооперативĕ" ПО, "Сто мелочей" лавккисене кĕреймен. Лару-тăрăва тĕпчесе пуçлăхсене лавккасен çурчĕсене пандуссемпе тивĕçтермешкĕн суда тавăç тăратнă, суд прокуратура майлă пулнă, халĕ лавккасенче меллĕ пандуссем пур.

Ача хутне кам кĕрĕ?

Ачалăха та хӳтлĕх кирлĕ. Тĕслĕхрен, вырăнти садиксенчен пĕрин заведующийĕ нумай ачаллă çемьери шăпăрлана йышăнма килĕшмен. Пĕр хурав: вырăн çук. Çав вăхăтрах вăл хăйĕн пĕлĕшĕн ĕçченĕн ачине садике черетсĕрех йышăнни палăрнă. Пĕрин валли пур, теприн валли çук иккен – çапла пулса тухать вĕт. Ку хутĕнче те прокурор суд урлă тĕрĕслĕх шырама ӳркенмен, пысăк çемьери ачана тинех садике вырнаçтарнă.

Тăлăх ачасене уйрăмах тимлĕх кирли вара каламасăрах паллă. Шел те, вырăнти влаç представителĕсемшĕн вĕсен нуши ют пулни сайра мар.

> ВЫРĂНТИ САДИКСЕНЧЕН ПĔРИН ЗАВЕДУЮЩИЙĔ НУМАЙ АЧАЛЛĂ ÇЕМЬЕРИ ШĂПĂРЛАНА ЙЫШĂНМА КИЛĔШМЕН. ПĔР ХУРАВ: ВЫРĂН ÇУК. ÇАВ ВĂХĂТРАХ ВĂЛ ХĂЙĔН ПĔЛĔШĔН ĔÇЧЕНĔН АЧИНЕ САДИКЕ ЧЕРЕТСĔРЕХ ЙЫШĂННИ ПАЛĂРНĂ. ПĔРИН ВАЛЛИ ПУР, ТЕПРИН ВАЛЛИ ÇУК ИККЕН – ÇАПЛА ПУЛСА ТУХАТЬ ВĔТ

– Калăпăр, прокуратура хута кĕнине, суд 2013 çултах тивĕçлĕ йышăну тунине пăхмасăр районти ял тăрăхĕсенчен пĕрин администрацийĕ С.-а çурт-йĕрпе тивĕçтерменччĕ. Суд йышăнăвне вăрах пурнăçламаннине кура çав администраци пуçлăхĕн ячĕпе представлени çыртăмăр, айăплисем дисциплина енĕпе явап тытрĕç. Кăçалхи утă уйăхĕн вĕçĕнче тăлăх хĕр тинех пурăнмалли хăтлă кĕтеслĕ пулчĕ, – ашшĕ-амăшĕн ăшшисĕр ӳснĕскере пулăшма пултарнипе кăмăллă пулса каласа парать Оксана Геннадьевна.

Коррупцишĕн çул хупă

Мĕн пытармалли, коррупци граждан прависене пăснипе тӳрремĕнех çыхăннă. Бюрократи чăрмавĕсем тухса тăраççĕ, çавна май хăшĕсем янттине хапсăнма та именмеççĕ – взятка илмелли условисем çураласçĕ-çке. Çакна район прокуратури курмăш тумасть: тĕрлĕ нормăпа право акчĕн проекчĕсем тĕлĕшпе 13 асăрхаттару çырнă, çавна май граждансен прависене пăсма пултарнă саккунсăр актсем йышăнассине сирсе янă.

Коррупципе кĕрешесси çинчен калакан саккунсене пăснин 25 тĕслĕхне тăрă шыв çине кăларнă, должноçри 5 çынна – дисциплина енĕпе, 2 çынна – административлă майпа явап тыттарнă. Уголовлă ĕç те пур. Ăна лесничи тĕлĕшпе пуçарнă. Çакскер пĕр гражданин вăрман каснă май лаптăка кирлĕ пек тасатман тесе административлă правăна пăсни çинчен калакан суя протокол хатĕрленĕ. Ку – коррупци сĕмĕллĕ преступлени. Прокуратура протест çырнă хыççăн лесничие административлă майпа кăна явап тыттармалли йышăнăва пăрахăçланă. Çийĕнчен ун пирки саккуна пăсса вăрман касни пирки те уголовлă ĕç пуçарнă. Çак ĕçсене суда ярса панă.

Ĕçлеттерсен – тӳлемелле!

Прокуратура пуçлăхсене те пуçран шăлмасть. Саккуна пăсаççĕ тĕк – предприятисен ертӳçисем явап тытма тивĕç. Сăмахран, ĕçлекенсене вăхăтра тата туллин тӳлеме тăрăшманнисем çав-çавах пур-ха. Ахальтен мар ĕнтĕ прокуратура хушша кĕнĕ хыççăн вĕсенчен пĕрин – "Красная Чувашия" ЯХПК председателĕ В.Алексеев – тĕлĕшпе ĕçлев çинчен калакан саккунсене тепĕр хут пăснăшăн суд яваплăхăн дисквалификаци мелĕпе усă курнă. Кун хыççăн вăл кирек хăш организацине учрежденире те ертсе пыракан должноçсенче пĕр çулталăк ĕçлеймĕ.

Ленин ячĕллĕ хуçалăхра вара икĕ çынна ĕçлев хутшăнавĕсене официаллă майпа çирĕплетмесĕрех ĕçлеттернĕ. Акă вăл – ĕçлевĕн вăрттăн рынокĕ текен киревсĕр пулăм палли: ун тĕлĕшпе те прокурор РФ КоАПĕн 5.27 статйин 1-мĕш пайĕпе адмĕç пуçарнă. Ăна тишкерсе Патшалăхăн ĕçлев инспекцийĕ председателе 5 пин тенкĕлĕх штрафланă.

Граждансен ĕçшĕн вăхăтра тӳлев илмелли правине пăснă тĕслĕхсем "Сельхозхими" АУОра, "Кирпĕч завочĕ" АХОра та пулнă. Айăплă ертӳçĕсене прокуратура пуçарнипе явап тыттарнă.

Предприятисен ĕçченĕсем валли шалу парăмне шыраса илес тĕллевпе суда 38 ыйту тăратнă. Парăмăн пĕтĕмĕшле виçи темле пысăк тееймĕн – 68 пин тенкĕ. Çапах, Оксана Ястребова шухăшĕпе, "вăхăтра ĕç укçи илмен çыншăн пин тенкĕ те – курăмлă пулăшу". Прокурор тавăçĕсене тивĕçтернĕ, ĕç укçипе çыхăннă парăма туллин татнă. Çийĕнчен предприятисенчен пĕрин ертӳçи, 2 уйăх ытла шалу тӳлеменскер, тĕлĕшпе уголовлă ĕç пуçарас ыйтăва тишкереççĕ.

■ **Николай КОНОВАЛОВ**

Çул çитмен 12 пин ытла çамрăка ĕçе вырнаçтарнă

Госслужба занятости Чувашии

Республикăн ĕçе вырнаçтаракан службин органĕсем паракан патшалăх пулăшăвĕсенчен пĕри – 14-18 çулсенчи çул çитмен çамрăксен вĕренӳрен пушă вăхăтри вăхăтлăх ĕçне йĕркелесси. Ĕçе хăнăхса çамрăксен пулас профессине лайăх ăнкарса суйласа илме май пур, çакă малашне ĕçчен, социаллă пурнăçра яваплă ăру çитĕнтерме пулăшĕ. Кунсăр пуçне çул çитмен çамрăксен ĕçĕ – яш-кĕрĕм право йĕркине пăснă тĕслĕхсен, преступленисен, харпăр хăйне обществăна хирĕçле тытканларнăн асăрхаттармалли витĕмлĕ мера. Вĕренӳрен пушă вăхăтра ĕçлеме кăмăл тăвакан çула çитмен çамрăксен йышĕ кашни çулах çуллахи тапхăрта ӳсет, çамрăксем ĕç тĕлне пĕлни уйрăмах пĕлтерĕшлĕ. Çул çитмен çамрăксене вăхăтлăх ĕçе вырнаçтарас енĕпе вырăнти хăй тытăмлăх, вĕренӳ, социаллă хӳтлĕх органĕсемпе, çул çитмен çамрăксен ыйтăвĕсемпе ĕçлекен, вĕсен прависене хӳтĕлекен комиссисемпе, ытти организаципе, ĕç паракансемпе ĕçлеççĕ.

Чăваш Республикин 2012-2020 çулсенче "Халăха ĕçпе тивĕçтересси" Патшалăх программине пурнăçласа республикăн ĕçпе тивĕçтерекен службин органĕсем кăçал çул çитмен 16100 гражданина вăхăтлăх ĕçе вырнаçтарма палăртнă. Иртнĕ 8 уйăхра çул çитмен граждансем валли вăхăтлăх ĕç вырăнĕсем йĕркелемешкĕн республикăри организацисемпе тата вĕренӳ заведенийĕсемпе 860 килĕшӳ тунă. Çак тапхăрта вĕренӳрен пушă вăхăтра тата çуллахи каникул кунĕсенче вăхăтлăх ĕç вырăнĕсене 12499 çамрăка вырнаçтарнă, çакă çулталăк заданийĕн 77,6%-пе танлашать.

Улатăр /2014 çулхи задание 108,3% пурнăçланă/, Шăмăршă /100,6%/, Хĕрлĕ Чутай /100,5%/, Вăрмар /91,3%/, Комсомольски /90,3%/, Пăрачкав /90,0/ районĕсенче çул çитмен çамрăксене ĕçе вырнаçтарасси уйрăмах лайăх пулса пырать.

Çул çитмен граждансене вĕренӳрен пушă вăхăтра вăхăтлăх ĕçе вырнаçтарассине йĕркелемелли мероприятисем валли 2014 çулта республика бюджетĕнче 10397,2 пин тенкĕ пăхса хăварнă. Кăрлач-çурла уйăхĕсенче ку тĕллевпе республика бюджетĕнчен 7,0 млн яхăн тенкĕ тăкакланă.

Çул çитмен çамрăксем территорие тирпей-илем кĕртнĕ, ешĕллентернĕ, юсавпа строительство ĕçĕсене хутшăннă, сĕтел-пукана, кĕнекесене юсанă, пулăшу ĕçĕсенче пулнă, курьер тивĕçĕсене пурнăçланă тата ыт.те. Кунсăр пуçне, вĕсемех инвалидсене, ватă граждансене пăхнă.

Пурнăçра йывăр лару-тăрăва лекнĕ çамрăксене, çурма тăлăхсене, сахал тупăшлă çемьесенче ӳсекенсене ĕçе чи малтан вырнаçтарма тăрăшаççĕ. Кăрлач-çурла уйăхĕсенче çак ушкăна кĕрекен 8836 çул çитмен çамрăка ĕçе вырнаçтарнă /çакă ĕçпе тивĕçтернĕ çул çитмен граждансен 70,7%-чĕпе танлашать/. Акă çак тапхăрта тăлăхсен, ашшĕ-амăшĕн хӳтлĕхĕсĕр юлнисен йышĕнчен 31 çамрăка, 1 инвалид ачана, инвалидсен çемйисенчи 3 ачана, ĕçлемен граждансен çемйисенчи çул çитмен 288 çамрăка, тулли мар тата нумай ачаллă çемьесенчи 1895 ачана, ăнăççăр çемьесенчи 203 çамрăка, сахал тупăшлă çемьесенчи 6222 ачана, çул çитменнисен ятарлă учрежденийĕсенчи, социаллă реабилитаци кирлĕ 16 çамрăка, çул çитменнисен ыйтăвĕсемпе ĕçлекен комиссисенче шутра тăракан 116 çамрăка, çула çитменнисен пайĕсенче шутра тăракан 61 çамрăка ĕçе вырнаçтарнă.

Чăваш Республикинче ачасен канăвне, сывлăхне çирĕплетессине, ĕçпе тивĕçтерессине йĕркелеме вырăнти хăй тытăмлăх органĕсем те хастар хутшăнаççĕ. 2014 çулта çул çитмен граждансене вăхăтлăх ĕçе вырнаçтарассине йĕркелеме республикăн муниципалитет районĕсемпе хула округĕсем 3,4 млн яхăн тенкĕ уйăрма пăхнă. Шупашкар /1150,0 пин тенкĕ/, Çĕнĕ Шупашкар /240,0 пин тенкĕ/, Канаш /200,0 пин тенкĕ/ хулисен, Канаш /300,0 пин тенкĕ/ тата Шупашкар /250,0 пин тенкĕ/ районĕсен администрацийĕсем сахал мар укçа-тенкĕ уйăраççĕ. Çулталăк пуçланнăранпа çул çитменнисене ĕçе вырнаçтарассине йĕркелеме вырăнти бюджетсенчен 2,3 млн яхăн тенкĕ тăкакланă.

Çул çитмен çамрăксене вăхăтлăх ĕçсем кирлех, çавна май халăха ĕçпе тивĕçтерекен служба органĕсем вырăнти хăй тытăмлăх органĕсемпе, ĕç паракансемпе тата ĕçе вырнаçтаракан социаллă ытти тытăмпа çул çитмен çамрăксене, çав шутра пурнăçра йывăр лару-тăрăва лекнисене те, ĕçпе тивĕçтерес енĕпе малалла ĕçлĕç.

Чăваш Республикин Халăха ĕçпе тивĕçтерекен патшалăх служби.

КУЛЬТУРА ÇУЛТАЛĂКĔ

Чăваш Ен – Культура çулталăкĕ

Раççей драматургĕсем Шупашкарта пухăнĕç

Çеçпĕл Мишши ячĕллĕ Çамрăксен театрĕ ача-пăча наци драматургийĕн лабораториформумне ирттерме йышăннă. Мероприятия театр искусствин тухăçлă проекчĕ шутланать, Раççей Федерацийĕн Культура министерствин грантне çĕнсе илнĕ.

Театр ачасемпе çамрăксем валли çыракансен регион конкурсне йĕркеленĕ. Унта Чăваш Ен, Пушкăрт, Коми республикисенчи, Мускаври, Питĕрти, Новосибирскри, Екатеринбургри, Самарăри, Чĕмпĕрти, Анапăри, Калугăри, Беларуçри, Литвари, ытти тăрăхри çыравçă утмăл ытла ĕç тăратнă.

Юпа уйăхĕн 20-24-мĕшĕсенче авторсем Шупашкарта регионсен хушшинчи лаборатория пухăнаççĕ. Форум ертӳçи – паллă театр критикĕ, искусствоведени кандидачĕ Ирина Мягкова. Экспертсен йышĕнче Раççей Федерацийĕн искусствăсен тава тивĕçлĕ деятелĕ Валерий Персиков режиссер та /Мускав хули/ пур.

Лаборатори программипе килĕшӳллĕн чăваш театрĕн çамрăк режиссерĕсем чи лайăх пьесăсем тăрăх эскиз спектаклĕсене лартĕç. Унтан çак ĕçсене сӳтсе явĕç, конкурса тăратнă пьесăсене хак парĕç. «Глобализаци саманинчи ача-пăча театрĕ» ыйтупа «çавра сĕтел» иртĕ. Наци спектаклĕсен фестивальне Калмăк республикинчи Б.Басангов ячĕллĕ наци драма театрĕ те хутшăнĕ.

Раççей тата Аслă вăрçă

Тĕп хулари ачасемпе çамрăксен библиотекин ĕçченĕсем 40-мĕш шкулта вĕренекенсене Пĕрремĕш тĕнче вăрçи пуçланнăранпа 100 çул çитнине халаллана медиа çул çӳреве чĕнчĕç.

Чи малтан библиотекарьсем ачасене хăйсем мĕн пĕлнине каласа пама сĕнчĕç. Шел, вĕсем 1914 çулхи пулăмсене питĕ сахал пĕлеççĕ иккен. Çавăнпа çул çӳревĕн пĕрремĕш пайĕнче историн çак тапхăрĕ пирки тĕплĕнрех каласа кăтартма тиврĕ. Вăрçă пуçланнă çулсенчи çĕр-шыври лару-тăру, вĕрентӳ тытăмĕн шайĕ, çав вăхăтра пурăннă паллă çынсем, патшалăх ертӳçисем çинчен итлеме питĕ кăсăк пулчĕ.

Унтан шкул ачисене Пĕрремĕш тĕнче вăрçин паллă пулăмĕсемпе паллаштарчĕç. Акă 1914 çулхи авăн уйăхĕн 8-мĕшĕнче питĕ харсăр çын, ăста летчик Петр Николаевич Нестеров тĕнче авиацийĕн историйĕнче пĕрремĕш хут тăшман самолетне хăйĕн техникипе тăрăнтарса аркатнă. Раççей Федерацийĕн патшалăх наградине

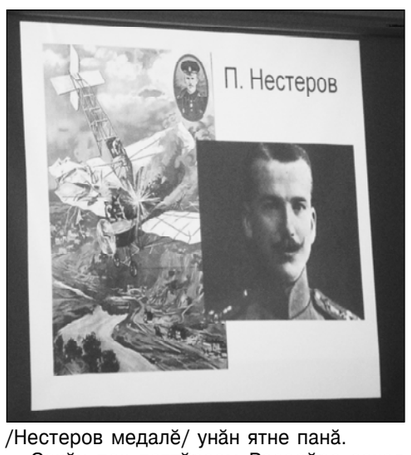

/Нестеров медалĕ/ унăн ятне панă.

Çакăн пек паттăрсем Раççейре сахал мар. Çамрăк ăрăвăн вĕсене пĕлмеллех, çĕр çинчи мирлĕ пурнăçшăн тунă паттăр ĕçĕсене ĕмĕр асра тытмаллах.

Ырă ĕçĕн малашлăхĕ çутă

Раççей, Чăваш Ен халăхĕ Украинăри кăткăс лару-тăрава пăшăрханса сăнать, çĕршывăн вăрçă вучĕ алхасакан регионĕсенчен куçса килме тивекен çынсене апат-çимĕçпе, укçа-тенкĕпе, куллен кирлĕ япаласемпе пулăшма тăрăшать. Украина çыннисенчен чылайăшĕ пирĕн республикăра хӳтлĕх тупрĕ. Ентешсем вĕсене çĕнĕ вырăнта хăтлă пултăр тесе тăрăшаççĕ. Çак ĕçе культура ĕçченĕсем те хастар хутшăнаççĕ.

Елчĕк районĕн тĕп библиотекинче Украина гражданĕсем валли кĕнеке пухма пуçланă. Акă Рифкат Харисов килĕнчен питĕ нумай кĕнеке илсе пынă. «Дети капитана Гранта», «Мартин Иден», вырăс çыравçисен юмахĕсем тата ытти хайлав Украина çыннисен пушă вăхăтне пуянлатасси, кăсăклă вулав инкек пирки саманлăх та пулин мантарасси иккĕлентермест. «Тăван çĕр-шывран аякра пурăннă чухне вăхăт питĕ вăрах шăвать. Ăна усăллă тата кăсăклă ирттерме май çук чухне пушшех те чуна тăвăр, – тет Рифкат Сабирович. – Вăрçă хăрушлăхне чăтса ирттернĕ çынсем хăйсен нуши-тертне çывăха илекенсем пуррине туйччăр».

Юрă-ташăпа – хире

Шăмăршă районĕнчи хирсенче кĕрхи ĕççем вĕçленсе пыраççĕ. Çĕр ĕçченĕ тыр-пула кĕске вăхăтра тата çухатусăр пухса илме тăрăшать. Культура ĕçченĕсем хресчен кăмăлне юрă-ташăпа çĕклесе çăмăл мар ĕçре пулăшаççĕ.

Шăмăршă районĕнчи культура аталанăвĕн центрĕ çумĕнче йĕркеленнĕ агитбригада «Исток» хуçалăхăн йĕтемĕ çинче пултарулăхне кăтартрĕ. Кунта ĕçлекенсем артистсене ăш пиллĕн кĕтсе илчĕç. В.Львова тата Т.Давыдова «Кумма», «Маттур арăм», «Пултаруллă упăшка» сценкăсемпе савăнтарчĕç. Ярăславри Тихоновсен çемье ансамблĕ, район тата республика фестивалĕсенче темиçе хут та лауреат пулса тăнăскер, халăх юратса итлекен юрăсене шăрантарчĕ. Артистсемшĕн, паллах, çынсем тав туса алă çупни, вĕсен

пичĕ-куçĕ ăшă кулăпа çутални, кăмăлтуйăмĕ çĕкленни паха.

Ярăслав ялĕнчи библиотекарь йĕтем çинче ĕçлекенсене хаçат-журналпа паллаштарчĕ. Тĕл пулу кăмăллă иртрĕ.

Авалхи шкула – экскурсие

Шупашкарти «Радуга» культурăпа курав центрĕнче иртнĕ «Ырă кун, шкул! Ырă кун, музей!» уява 150 ытла çын хутшăнчĕ.

Шкул ачисем вырăс художникĕсен Борис Кустодиевпа Николай Богданов-Бельский картинисем тăрăх авалхи шкулти урокра çул çӳревре пулчĕç. Вырăс музейĕн виртуаллă филиалĕнче вĕсем «Тантăшсем» интерактивлă вăйăа хутшăнчĕç, тупмалли юмахсен хуравĕсене, картинăсен пайĕсене шырарĕç, «азран» пуçласа «ижица» таран вулама хăнăхрĕç. Хăйсен ячĕсен пĕрремĕш сас паллине илемлетсе çырчĕç. Таса çыру урокĕ уйрăмах кăсăклă иртрĕ. Ачасем дневнике хур тĕкĕпе тата чернилпа çырса тултарчĕç. Пултарулăх мастерскойĕнче вуланă тĕле тупма кĕнеке ăшне хумалли хатĕре, илемлĕ кăранташа – пĕлӳ паллине – ăсталарĕç. Ĕлĕк урокра йĕркене пăхăнман ачасене пăрça çине чĕр куçленсе тăратнă. Авалхи çак йăлана та аса илчĕç: кăмăл пуррисем пăрça çине тăрса пăхрĕç.

Уяв пурне те килĕшрĕ. «Хур тĕкĕпе çырма питĕ интереслĕ, анчах йывăр», пĕрпĕрне пӳлсех хăйсен шухăшĕсене пĕлтерчĕç ачасем.

Тĕлĕнтермĕш тĕнчинче

Мăн асаттесем пире тĕлĕнмелле пысăк пуянлăх парса хăварнă. Чăваш халăхĕ паян кунчен упраса хăварма пултарнă чи хаклă тупра вăл – чĕлхе, юрăсем, йăла-йĕрке, ал ĕç ăсталăхĕ.

Ал ĕç ăсталăхĕ – хăйне евĕр искусство. Ăна пурнăç хăй илемлĕх енне туртăннă май çуратнă. Чăваш Ен пултаруллă тĕрĕçисемпе, пир тĕртекенĕсемпе, чӳлмекçисемпе чăннипех те мухтанма пултарать. Хăва хуçакан, музыка инструменчĕсем тăвакан, тир-сăран ăсти... Пирĕн хушăра тĕрлĕ енлĕ пултаруллă çын сахал мар.

Çĕрпӳ районĕнчи Метикассинчи культурăпа библиотека центрĕнче ачасем валли «Тĕлĕнтермĕш тĕнчи» викторина йĕркеленĕ. Ăна чăваш халăх промыслисем халаллана. Ачасем кăлтăрмача хавасаланса çавăрттарнă, ыйтусене питĕ кăсăкланса

хуравланă, парнесене тивĕçнĕ... Финала Владимир Михайлов, Анастасия Михайлова, Надежда Андреева тухнă. Вăйăа пĕтĕмлетнĕ хыççăн чăваш халăх ал ĕç ăсталăхĕ пирки тĕплĕ тата нумай пĕлекенни Надежда Андреева пулни палăрнă.

«Тĕлĕнтермĕш тĕнчи» викторина ачасене халăх промыслисемпе кăсăкланас, тем те пĕр пĕлес туртăмне вăйлатма пулăшни иккĕлентермест.

Валентина БАГАДЕРОВА хатĕрленĕ.

Шупашкар 2014

Юпа, 9-11: Шупашкарта Пĕтĕм тĕнчери «Раççей – спорт çĕр-шывĕ» форум иртет

Энĕшпуçсем кашни кун стадиона васкаççĕ

Хăйсен пурнăçне спортпа çыхăнтарнисен йышĕнче – 244 çын

Пĕр ял вун-вун спортсмена çитĕнтернине ĕненме те йывăр, çапах ку чăнлăх. Вырăнти тавра пĕлÿçĕн, ЧР тава тивĕçлĕ учителĕн Иван Криковăн 2006 çулта кун çути курнă "Шоркистры спортивные" кĕнеки те çак шухăша çирĕплетет. Сăмах – Вăрмар районĕнчи Энĕшпуç ялĕ çинчен.

Вĕсем – ял мухтавĕ

Энĕшпуç тăрăхĕ пултаруллă спортсменсемпе пуян. Вĕсен йышĕнче – РФ спортăн тава тивĕçлĕ мастерĕ Светлана Захарова, çурма марафон енĕпе çĕр-шыв суперкубокĕн çĕнтерÿçи, спортăн тĕнче класлă мастерĕ Валерий Федотов, Пĕтĕм тĕнчери "Çурçĕр уявĕ" ăмăртун кĕмĕл призерĕ Николай Никифоров, Европа тата тĕнче чемпионĕ, СССР спорт мастерĕ Валерий Сергеев, Мускав чемпионĕ, пушарпа прикладной спорт ăсти Геннадий Михайлов, биатлон енĕпе РФ ШĔМ чемпионачĕн кĕмĕл призерĕ Валерий Дмитриев, çарпа флот спартакиадин призерĕ Сергей Николаев боксер, нумай енлĕ кĕрешÿ енĕпе спорт мастерĕ Сергей Сергеев... Спорт мастерĕн кандидачĕн нормативне пурнăçланисем – 15 çын, физкультура вĕрентекенĕсем – 40 яхăн. Пĕтĕмĕшле илсен хăйсен пурнăçне спортпа çыхăнтарнисен списокĕнче – 244 çын.

Цифрăсем, чăннипех, тĕлĕнтереççĕ. Çакнашкал пуянлăхпа хăш ял тăрăхĕ мухтанма пултарать-ши – калама йывăр. Çÿлерех асăннă ятсем кĕнекене кĕнисем, спортпа туслисен списокĕ тата та вăрăмрах: çемьесем, ветерансем, çамрăксем... Ял тăрăхĕн пуçлăхĕ Олег Иванов та спортсăр пурнăйлăмасть. Çемйипе районти вун-вун ăмăртăва хутшăннă вĕсем, пĕрре мар парнепе таврăннă. Йĕлтĕрпе е çуран чупма уйрăмах кăмăллаканскер паян ял е район чысне тĕрлĕ турнирта хÿтĕлет. Акă нумаях пулмасть вăл районти ытти ертÿçĕпе пĕрле ял тăрăхĕсен пуçлăхĕсен спартакиадинче мини-футбол ăмăртăвĕнче чи сумлă наградăна çĕнсе илнĕ.

Олег Анатольевич пĕлтернĕ тăрăх – вырăнти стадион ял çамрăкĕсемшĕн чи юратнă вырăн. "Ялта клуб çукки – пирĕншĕн питĕ çивĕч ыйту. Çав вăхăтрах çак пулăмăн лайăх енĕ те пур: яш-кĕрĕмпе хĕр-упраç пушă вăхăтне стадионта иртте-рет. Унта вĕсем футболла, волейболла, хоккейла выляççĕ", – терĕ вăл. Калаçу вăхăтĕнчех мана тепĕр вăрттăнлăх та пĕлтерчĕ: Сочире иртнĕ Олимп вăйăсем хавхалантарнипе çĕнĕ сезонта конькипе чупакансен ăмăртăвне пуçарасшăн. Тĕрĕссипе, ку тăрăхра турнирсем уйрăмах хĕлле иртеççĕ. Республика йĕлтĕрçисем çулсерен /кăçалхипе 14-мĕш хут/ Энĕшпуçа спорта юратма хăнăхтарас енĕпе нумай вăй хума тивĕ. Шкулти малтанхи ăмăртăва 290 ачаран 20-шĕ çеç тухрĕ, пур пĕр тупăшу иртрĕ. Çĕнтерÿçĕсене парнесемпе чысларăмăр, çакă хĕтĕртрех пулĕ ытти сене тепĕр турнира хутшăнма. Ăмăртусене хутшăнакансен йышĕ çултан çул ÿсрĕ, халĕ унта 150 яхăн ача вăй виçет", – тенĕ вĕрентекен хаçат корреспондентне 1971 çулта /А.Хованскин "Спорт – пирĕн тус" кĕнекерен/. Петр Афанасьевич тăрăшнипех ялта физкультура коллективĕ йĕркеленнĕ, ăна вăл хăех ертсе пынă. Малтанхи вăхăтра ушкăнра темиçе çын кăна пулнă, каярах физкультурăпа спорта кăмăллакансем йышланнă.

Пултаруллă учитель шкулта вĕренекенсен спартакиадине пуçарса янă, пĕр-пĕр уяв ячĕпе ăмăртусем ирттерессине йăлана кĕртнĕ. Совет Союзне туса хунăранпа 50 çул çитнине халалланă ăмăрту уйрăмах чаплă пулнă. 180 пионер тăватă дистанцире мала тухассишĕн тупăшнă, çавăн чухнех ялти чи пултаруллă спортсменсем палăрнă. Уроксене ăмăрту евĕр йĕркелени, чи маттуррисене хавхалантарни тата ытти тĕрлĕ мелпе илĕртни ялти яш-кĕрĕмпе хĕр-упраça турнирсенче çитĕнÿ хыççăн çитĕнÿ тума хавхалантарнă. Унăн чылай вĕренекенĕ спорт çулĕ çине тăнă, физкультура учителĕн профессине суйласа илнĕ. Вĕсенчен чи паллисем – СССР спорт мастерĕсем Юрийпе Геннадий Ивановсем. В.Федоровпа Г.Ильин йĕлтĕрçĕсем, Г.Михайлов пушарник, В.Сергеев биатлонçă, В.Кириллов атлет, В.Смолин тата ыттисем Петр Афанасьевич çунатти айĕнчен тухнă.

Çутă çăлтăр пек ялкăшаççĕ

Энĕшпуçсем пултаруллă марафонçăпа, çĕр-шыв чысне Олимп вăйăсенче икĕ хут /2004, 2008çç./ хÿтĕленĕ Светлана Захаровăпа питĕ мухтаççĕ. Атайкассинче çуралса ÿснĕскер Энĕшпуçри вăтам шкулта вĕреннĕ, спортри пĕрремĕш утăмĕсене Энĕш шывĕ пуçланакан ялта тунă. Унăн пĕрремĕш тренерĕ – физкультура вĕрентекен Геннадий Исаев. "Светлана 6-мĕш класра вĕреннĕ чухнех вăйлă чупатчĕ, çавăнпа ăна хамăр районти Пысăк Енккасси ялĕнче иртнĕ республика ăмăртăвне илсе кайрăм. Унта вăл 500 метрлă дистанцире 3-мĕш тухма пултарчĕ. Çак тапхăртан пуçласа вăл Чăваш Енри пысăк турнирсене хутшăнма пуçларĕ, ял спортсменĕсен тупăшăвĕнче чи вăйлисен йышĕнчеччĕ", – иртнине кăмăллăн аса илчĕ учитель. Геннадий Николаевич палăртнă тăрăх – Светлана Захарова ача чухнех хастар та хăюллă пулнă, çĕнтерÿ патне ăнтăлнă. Анчах пултаруллă спортсменка йĕлтĕрпе чупма юратман иккен.

Марафонçă хăй вăхăтĕнче чылай ăмăртура малти вырăнсене йышăннă. Вăл – Чăваш Ен чемпионки тата рекордсменки, çамрăксен хушшинче иртнĕ Европа тата тĕнче ăмăртăвĕсен çĕнтерÿçи /1994/, тĕнче чемпионачĕн тата кубокĕн призерĕ /2001, 2003/. Берлинта, Лондонра, Бостонра, Чикагора иртнĕ пĕтĕм тĕнчери марафонсене темиçе хут хутшăннă, икĕ ăмăртура çĕнтернĕ. Тĕрлĕ çулта Раççей хĕç-пăшаллă вăйăсен çăмăл атлетика ăмăртăвĕнче тата çар хĕрарăмĕсен тĕнче чемпионатĕнче чи пысăк наградăсем çĕнсе илнĕ. Паллă спортсменка халĕ те ентешĕсене хăйĕн çитĕнĕвĕсемпе савăнтарать. Нумаях пулмасть шалти служба майорĕ, МЧС тытăмĕнче ĕçлекенскер, полицейскисемпе пушарнăйсен Европа вăйăсенчен çĕнтерÿпе таврăннă. Брюссельте иртнĕ ăмăртура вăл тăватă ылтăн медаль çĕнсе илнĕ. Спортсменка Европа вăйăсене иккĕмĕш хут хутшăннă, тăватă çул каялла Андоррăра иртнĕ турнирта та МЧС ĕçченĕ пьедесталăн чи çÿлти картлашки çине виçĕ хут хăпарнă.

"Энĕшпуç ялĕн ят-сумне Светлана Захарова пек çÿле çĕклеме пултаракан спортсменсем курайăпăр-ши?" – кăсăклантăм эпĕ. "Шкулта вĕренекен тата кунта пĕлÿ илнĕ, халĕ Олимп резервĕсен училищисенче ăсталăха туптакан çамрăк та сахал мар. Владик Иванов, Аня Сергеева, Лия Каюкова, Женя Сергеев пире спортри çитĕнĕвĕсемпе савăнтараççĕ. Шанăç кÿрекенни вара – Екатерина Ерастова. Кĕске дистанцисене чупас тата тăршшĕне сикес енĕпе чылай ăмăртура палăрнă пикен малашлăхĕ пурах", – терĕ Геннадий Исаев. Ас туса юлăр. Тен, чăнах та, çывăх вăхăтра унăн ячĕпе тÿпере çутă çăлтăр ялкăшĕ.

■ **Андрей МИХАЙЛОВ**

● *Светлана Захарова /варринчи/ тата спортпа туслă Ивановсен çемйи.*

"ЯЛТА КЛУБ ÇУККИ – ПИРĔНШĔН ПИТĔ ÇИВĔЧ ЫЙТУ. ÇАВ ВĂХĂТРАХ ÇАК ПУЛĂМĂН ЛАЙĂХ ЕНĔ ТЕ ПУР: ЯШ-КĔРĔМПЕ ХĔР-УПРАÇ ПУШĂ ВĂХĂТНЕ СТАДИОНТА ИРТТЕРЕТ. УНТА ВĔСЕМ ФУТБОЛЛА, ВОЛЕЙБОЛЛА, ХОККЕЙЛА ВЫЛЯÇÇĔ"

РАÇÇЕЙ КУБОКĔ

Пирĕннисем маттур!

Çак кунсенче Шупашкар хăвăрт утакансен тĕп хули пулса тăчĕ: çĕр-шыв спортсменĕсем Раççей кубокне çĕнсе илессишĕн Чăваш Ене пухăнчĕç.

Ăмăртăва сумлă хăнасем те килсе кайнă: РФ çăмăл атлетика федерацийĕн тĕп секретарĕ Михаил Бутов, Пĕтĕм тĕнчери çăмăл атлетика ассоциацийĕн комитет председателĕ, Олимп чемпионĕ Маурицио Дамилано. Палăртмалла: вĕсем Шупашкарта пĕрре мар пулнă. Калăпăр, Итали çынни Чăваш Ене кăçал иккĕмĕш хут килнĕ: çĕртме уйăхĕнче кÿлмек хĕрринче иртнĕ çĕр-шыв чемпионатĕнче те вăл тĕп хăначчĕ. Кубок пуçланнине халалланă савăнăçлă парадра паллă çынсем спортсменсемпе курма килнисене саламланă, спортпа туслă пулма суннă. Спорт уявне çавăн пекех ЧР физкультурăпа спорт министрĕ Сергей Мельников, Шупашкар хула пуçлăхĕ Леонид Черкесов, çăмăл атлетсен республикăри федерацийĕн ертÿçи Валерий Иванов, Олимп тÿпине çĕкленнĕ Елена Николаева, Валерий Андреев тата Олимпиада Иванова атлетсем хутшăннă.

Ăмăртура 13 регион чысне 137 спортсмен хÿтĕленĕ. Старта чи малтан арçынсемпе 23 çула çитмен яшсем тухнă /35 км/, ку тупăшура Мордва каччисем уйрăмах маттур пулнă. 5 километрлă дистанцире те Саранск хĕрĕсем хастарлăх кăтартнă. Пирĕн ентеш Мария Лосинова пьедесталăн иккĕмĕш картлашки çине хăпарма пултарнă. Унăн юлташĕ, çĕр-шыв ăмăртăвĕнче кĕмĕл медаль çĕнсе илнĕ Клавдия Афанасьева вара 10 километрлă тупăшура çĕнтернĕ. Тепĕр дистанцире те пирĕн хĕрсене никам та çитеймен: спортăн тĕнче класлă мастерĕ, Европа кубокĕнче командăсен турнирĕнче "ылтăна" тивĕçнĕ Марина Пандакова пĕрремĕш вырăн йышăннă, Чăваш патшалăх университечĕн студентки Алена Храмова – иккĕмĕш, çавăн пекех вăл çамрăксен ăмăртăвĕнче финиша пĕрремĕш вĕçленĕ. Чăваш Енĕн мухтавлă ывăлне, тĕнче тата Европа ăмăртăвĕсенчен наградăпа пĕрре мар таврăннă Муркаш каччине Петр Трофимова та ăннă: спортсмен 20 километрлă дистанцире чи вăйли пулнине тепĕр хут çирĕплетнĕ. Çавăн пекех тĕрлĕ тупăшура Кристина Михайловăпа Николай Сергеев палăрнă.

■ **Андрей ПЕТРОВ**

ПИРЕ ХАКЛАÇÇĔ

Чăваш Ен – спортпа туслисен регионĕ

Республикăра сывлăха çирĕплетмелли майсем туса панă

Виталий МУТКО, РФ спорт министрĕ: "Юлашки çулсенче чăваш Енре спортпа физкультурăна аталантарас тĕллевпе пысăк ĕç сахал мар пурнăçланă. Пурлăхпа техника никĕсĕ вăйланнă, çынсене сывлăхне çирĕплетме майсем туса панă, спортпа туслисен йышĕ çултан çул нумайланать. Спорт резервĕ хатĕрлес тытăма çĕнетнĕ, спорт шкулĕсене çÿрекен ачасемпе çамрăксене ăсталăха туптамашкăн услови те çителенĕклех. Çавăнпах пулĕ çĕр-шывăн пĕрлештернĕ командисенче чăваш спортсменĕсен йышĕ кашни çул ÿсет. Чи пĕлтерĕшли тата кирли – Чăваш Ен пысăк ăмăртусемпе спорт мероприятийĕсен центрĕ пулса тăни" /Мускав, 2014 çул. "Раççей – спорт çĕр-шывĕ" форума хатĕрленес енĕпе ĕçлекен йĕркелÿ комитечĕн пĕрремĕш ларăвĕ/.

Çÿллĕшне сикес енĕпе тĕнчипе палăрнă спортсменка, 2012 çулта Шупашкарта иртнĕ Раççей чемпионатĕнче çĕнтерсе Лондонри Олимп вăйăсене хутшăнма тивĕçнĕ Анна ЧИЧЕРОВА: "Чăваш Ене килсе курма яланах хавас. Кунта кашнине ăшшăн кĕтсе илеççĕ, çыннисем ырă кăмăллă та тарават. Паян та манăн чун çĕкленÿллĕ, çĕнĕ кермен те кăмăла çĕклет. Çамрăк спортсменсене кунта ăсталăха туптама çав тери лайăх. Эпир ача чухне çакнашкал кермен пирки ĕмĕтленнĕ кăна, тренировкăсене сивĕ путвалта ирттерни халĕ те асрах-ха" /Çĕнĕ Шупашкар, 2014 çулхи кăрлач уйăхĕ, ЧР Пуçлăхĕн Михаил Игнатьевăн кубокне çĕнсе илессишĕн çăмăл атлетика енĕпе иртнĕ Пĕтĕм Раççейри ăмăртура/.

Физкультурăпа спорт енĕпе ĕçлекен федераци агентствин ертÿçи Вячеслав ФЕТИСОВ: "Чăваш Республикинче массăллă спорта аталантарас, вĕренекенсене физкультурăпа туслаштарас тата пултаруллă спортсменсем çитĕнтерес енĕпе пысăк опыт пухнă. Физкультурăпа спорт керменĕсем çĕклес, пурлăхпа техника базине лайăхлатас тĕлĕшпе те тĕслĕхлĕ регион шутланать" /РФ Спорт министерствин коллегийĕнче, 2007 çул/.

РФ Пенсионерĕсен союзĕн Брянскри уйрăмĕн ертÿçи Анатолий ВАРСЕЕВ: "Кăçалхи пуш уйăхĕнче РФ Президенчĕ В.Путин ГТО нормативĕсене чĕртсе тăратас енĕпе ятарлă указ çирĕплетрĕ. Комплекса 70 çула çитмен ветерансене кĕртни пире савăнтарчĕ. Брянск облаçĕнче спортпа туслă пенсионер сахал мар, анчах пирĕн тăрăхри влаç ватăсен канăвĕ çинчен шухăшласах каймасть. Аслă ăру çыннисем хăйсем тĕллĕн, кам та пулин пулăшасса кĕтмесĕр тăрăшаççĕ, тÿлевлĕ стадионсене каймасăрах ăмăртусене хатĕрленеççĕ. Чăваш Енре вара лару-тăру пачах та урăхла, сирĕн республикăра ветерансен спортне аталантарас тĕлĕшпе чылай ĕç пурнăçланать, çавăнпах Пенсионерсен пĕрремĕш спартакиадине Шупашкарта ирттерме йышăннă" /Шупашкар, 2014 çулхи çĕртме уйăхĕ/.

Çăмăл атлетика федерацийĕсен пĕтĕм тĕнчери ассоциацийĕн пĕрремĕш вице-президенчĕ, Олимп чемпионĕ Сергей БУБКА: "Республикăра сумлă çĕнтерÿсемпе палăрнă атлет сахал мар, спорт мелĕпе утас енĕпе çитĕнÿсем тунă спортсменсен йышĕ те пысăк. 2003 çулта Шупашкарта иртнĕ Европа кубокĕ халĕ те асрах. Акă тата тĕнче кубокĕ çывхарать, ку ăмăртăва та çÿллĕ шайра йĕркелессе шанатăп. Кунта пултаруллă та тăрăшуллă çынсем вăй хураççĕ, вĕсем кашни ĕçе тÿрĕ чунпа пурнăçлаççĕ /Шупашкар, 2008 çул/.

Ирĕклĕ мелпе кĕрешекен хĕрсен командин тĕп тренерĕ Юрий ШАХМУРАДОВ: "Чăваш Енре тĕрлĕ шайри турнир ирттермешкĕн майсем пуррине пĕрре килсе курсах ĕнентĕм: хальхи йышши çĕнĕ керменсемпе паллашнипех кăмăл-туйăм çĕкленÿллĕ, ăмăртусене хатĕрленмешкĕн услови те çителенĕклĕ кунта. Сирĕн республика сумлă чылай спортсмена çитĕнтернĕ: пĕр тăван Смирновсем, Екатерина Краснова, Наталья Гольц, Надежда Федорова... Вĕсен йышĕ малашне татах ÿсĕ. Çавăнпа Чăваш Енре ирĕклĕ мелпе кĕрешекенсене хатĕрлекен спорт центрĕ уçма палăртатпăр /Çĕнĕ Шупашкар, 2013 çул, çĕр-шыв кубокне çĕнсе илессишĕн иртнĕ ăмăртура/.

Олимп чемпионĕ Маурицио ДАМИЛАНО: "Чăваш Республикинче спорта аталантарас тĕллевпе чылай ĕç тăваççĕ. Çавăнпа Шупашкара кашнинче килмессерен хама килти пекех туятăп. Сирĕн республикăра пĕрремĕш хут 2003 çулта пулса куртăм, çавăн чухнех килĕшрĕ кунта мана. Хăвăрт утакансен спорчĕн ят-сумне çÿлерех çĕклес енĕпе те вăй хураççĕ. Хулара тĕрлĕ ăмăрту ирттерни те çынсен пурнăçне спортпа çыхăнтарма май парать" /Шупашкар, 2013 çул/.

■ **Андрей МИХАЙЛОВ хатĕрленĕ**

Паттăрсене асăнса – велочупу

Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçине хутшăннă ветерансем, Элĕк районĕнчи Ехремкассинчи Александр Орлов, Елисей Аверкиев, Федор Никитин, Яков Платонов çуралнăранпа кăçал 100 çул çитрĕ. Çак пулăма тата Аслă Çĕнтерÿ пулнăранпа 70 çул çитнине халалласа ялта Асăну вахти иртрĕ.

Асăну каçне эпир, республикăри "Хĕвеллĕ кустăрмасем" велоюхăм хастарĕсем те, хутшăнтăмăр: "Çĕнĕ Шупашкар – Шупашкар – Элĕк – Ехремкасси" маршрутпа велочупу йĕркелерĕмĕр. Çакнашкал мероприятисем сезонта сахал мар: акă Çĕнтерÿ кунĕнче çулсерен Элĕке çитиччен каятпăр, Канаш районĕнчи Руслан Желудкин пограничника асăнса велочупу иртет, пирĕн мухтавлă ентешĕмĕрĕн Андриян Николаевăн çуралнă кунĕнче те велосипед çине ларатпăр.

Ку хутĕнче эпир çĕр километрлă дистанцие парăнтарса Ехремкассине çитрĕмĕр, унта сумлă ветерансене тата вăрçăра пуç хунисене асăнса митинг иртрĕ. Сцена çинчен чуна тытăнлакан сăмахсем, илемлĕ сăвă-юрă янăрарĕ. Ял халăхĕ ентешĕсен пурнăçĕпе, ĕçĕ-хĕлĕпе тата фронтри хастарлăхĕпе паллаштаракан стендсемпе кăсăкланса паллашрĕ. Вăрçă паттăрĕсене сума суса Куракăш, Качалав, Юманлăх ялĕсем те Асăну вахтине хутшăнчĕç. Вĕсене пуç тайса ытти районпа тăрăхра та пĕлтерĕшлĕ çакнашкал мероприятисем иртессе шанатпăр.

■ **Вячеслав ПЛАТОНОВ, "Хĕвеллĕ кустăрмасем" велоюхăм ертÿçи**

Кăларăма Андрей МИХАЙЛОВ хатĕрленĕ.

Никита ЛАРИОНОВ

Сенкер çулăм тата юрату

Калав

/Вĕçĕ. Пуçламăшĕ 172, 175-176-мĕш номерсенче/.

Халăх шавлать, кĕрлет, тепре çулăм хăçан пулать тет. Эрне кун паян. Станцие вырсарни кун çитсен тунти кун валли пулать тесе ăнлантарать хуçа. Тата икĕ-виçĕ талăк пурăнмалла!

Вырсарни кун кăнтăрла кăвакалсене пĕвене хăваласа яратăп. Пăхатăп: Тоньăпа леш пирĕшти иртсе пыраççĕ. «Тунти кун çулăм лавккинче тĕл пулăпăр-ха, йăмăкăмсем-тăхлачăсем», – тетĕп кусене. «Иртерех çитсен пирĕн ята çырăр», – тет астаруллă кăмăллă хĕрарăм. «Тоньăнне пĕлетĕп-ха та, сан ятна тĕшмĕртейместĕп», – куçлатăп ăна. «Егорова тесе çыр», – йăлкăшать ку.

Кĕлетки тăп-тăп унăн. Мăнтăр та мар, хыткан та мар. Йăлттам шăм-шаклă. Ĕçе утать пулас. Капăр çи-пуçпа еплерех курăнĕччĕ-ши? Питнекуçне писевлеме кирлĕ мар-ха, каплах таса, çутă. Тен, теприн куçĕ урăхларах хаклĕ-ши?

...Кил хушшинче кăвакал сас парсан сиксе тăтăм вырăн çинчен – пиллĕк çывхарать. Пĕр пăтавккана велосипед багажникне урлă хурса вĕçтертĕм çулăм лавккине. Халăх пухăннă. Список çыраканĕ – Тоня. Вăл пĕрремĕш, Егорова иккĕмĕш. Ман ята та йĕрмелеççĕ – вун тăваттăмĕш. Вăт, вĕсене туссем те. Хам та ятăма çырăр тесе хытармарăм çав, иртерех ĕлкĕрĕп терĕм. Велосипедпа тепре хутласа иккĕмĕш хĕрлĕ пичкене те илсе çитертĕм.

Кăнтăрла тĕлнелле хыпар турĕç: паян çулăм пулмасть.

Ытлари кун эпĕ çитнĕ çĕре пĕр çын çеçчĕ, вăрçă ветеранĕ пирус чĕртсе янă та туртса тăрать. Списокне эп йĕрмелетĕп. Çыртăм-çыртăм, çыннисем кĕпĕрленмеççĕ, çулăм пулас шанăç çук пирки пăрахса утаççĕ. Юлашкинчен эпĕ те пичкесене ку урамри тантăш патне лартса хăварса киле таврăнтăм. Çул тăрăх тренировкăна кайрăм, вун виçĕ çухрăма хăвăрт утса тухса сехет те вун икĕ минут тĕлне киле çавăрăнса çитрĕм, труссипе майка вĕççĕнех çулăм кантурне кĕтĕм. Сĕтел хушшинче ларать ĕçе йĕркелекенĕ. «Кĕтетпĕр, килме кирлĕ», – терĕ вăл.

Çынпа пулчĕ-пулмарĕ калаçмастăп эпĕ, çапах та пĕр чĕлхе тупăнканпа тĕл пулсан час пăрăнса утаймастăп тепĕр чух. Ак ялти музей хуçине курсан сăмах çеç хушрăм, сисмерĕм те тем самант пакăлтатса тăтăм; киле кĕрсе хырăм пит выçнипе сĕтел хушшине лартăм.

Эп велосипедпа хĕрлĕ кирпĕчлĕ кĕлет патне вăшкăнса çитнĕ çĕре унта икĕ грузовикчĕ. Пĕри пушшине ыран валли тиекенскермĕн, тепри туллипе килнĕ. Халăх – пасарти пек. Пушшине пилĕкшер пăтавкка кĕлетĕн пĕр алăкĕнчен кĕртсе ларттарать те теприн патне пырса туллине парать хуçа. Çапла ик сăтăрккăнран пĕрремĕш склачĕ тулса ларчĕ те, черет тулли пăтавккасемлĕ алăк еннелле çавăрăнчĕ – вĕçрисем ак халь малта пулчĕç тăчĕç. Шалта çулăм хуçисĕр пуçне икĕ милиционер. Тăленĕ хучĕсене илсе, пушшисене йышăнса туллине парса тăрать çулăм хуçи хĕрарăм. Паçăр кантура мана хирĕç вăркăнса кĕнĕ пит çăллĕ арçын халь кĕлетренех хул пуççи çине хурса йăтса тухать виçĕ пăт таякан пăтавккана, чут çеç пĕрин пуçне çапса хăвармасть. Пăтавккасем чăнклатнипе хĕм тухĕ те пăркăчĕ çавăрăннипе çулăмне вут тивретĕ тесе те шикленсе ўкетĕп. Пăтавкки ура çине ларса ан суранлаттăр, пĕтрĕ вара манăн ăмăртăва каясси тесе те асăрханатăп, çапах малаллах тĕкĕнетĕп. Туллипе тухма-иртме хушă çук. Ман хыççăн çитнĕ арçынсем икшер пăтавкка илсе тухрĕç. Тоньăпа Егорова текенни алăк умĕнчех, ан иртĕр-ха эсир, черетре эпĕр тесе шăкăлтатаççĕ. Исай Исаевич таçтан тупăнчĕ, хĕрарăмсене хĕстерсе ан лартăр тет, кĕме-тухма хушă пултăр тет. Тутине пĕршĕнтерсе малалла тăснипе ик пит çăмарти лапчăнсах путса ларнă унăн; ĕмкĕч хыптарнă ача пек туйăнать чĕнмен чух; сăмах хушсан – чĕтренчĕк саслă рупор евĕрлех. Пит витĕмлĕн калать тата. «Пăрăнăр-ха эсĕр, ман черет», – тесе иртетĕп Ишĕме. Кĕлетĕнче çулăм хуçи хĕрарăм юлашки икĕ пăтавкка тесе татса хучĕ. Тоня хыççăнхи Егоровăран пушшисене йышăнчĕ те тăленĕ хутне илнĕ хыççăн туллине тĕллеттерчĕ. Милиционер алăк патнелле куçарчĕ икĕ пăтавккана. Исай Исайч алăк урати урлă каçарма пулăшрĕ, тухма ирĕк парăр текелерĕ. Урăх мĕн юлчĕ-ши тенешкел кĕлет ăшнелле тинкерчĕ. Тĕрĕслесшĕн-ши? Икĕ милиционер тухрĕ. Çулăм хуçи хĕрарăм та пушшине йышăнса юлмастăп тесе кĕлет алăкĕ урлă тимĕр сăлăп ярса пысăк çăра çакрĕ; манăн пуш пăтавккасене хăнтăртаттарса каялла чакарма лекрĕ. Каллех эп алăка сăмсапа перĕнсе тăрса юлтăм. Черетре манран маларах пулнисем те илеймерĕç, кайран çитнисем вутлă-хĕмлĕ пулчĕç.

– Черете пăхмарĕç! – палăртать пĕри те тепри, тăпесĕр юлни, манашкалли. – Милиционер мĕн туса тăчĕ?

– Милици складри пăтавккасене хуралларĕ. Çухаласран илсе килсе тăратрĕç, – тетĕп эпĕ тарăхса. – Йĕрке пур чухне йăтса тухса каймасть никам та.

Исай Исаевич кăшт çеç вĕрентмесĕр юлатчĕ, калаçу вăл хутшăнмасăр иртетчĕ.

– Эсир çакăнта хура хăма килсе çакăр, – кăтартать кĕлетĕн ик алăкĕ хушшине. – Пĕр речĕ – кам вăрçă инваличĕ, вăрçăра пулни, тепри – ыттисем. Ирпе килетĕр те пурăпа ятăра çыратăр. Пурин куçĕшĕн те паллă. Курăнать.

– Ăна каларăн-ха! Алăк çине «Çулăм çук» тесе çырса хунине те шăлса хуратса каяççĕ, – терĕ пĕр арçын.

– Апла эсĕр карта хĕррипе тăрса тухăр. Умлăн-хыçлăн. Ретĕн-ретĕн, – аллипе тĕллет Ишĕм пĕрисен урам енчи вĕрлĕк карти енне.

– Çулăмне çителĕклĕ илсе килĕр эсир, – пўлсе хуратăп эпĕ. Пĕр хушă тăп тăрса хирĕç калакана итлеме пĕлетех çав Ишĕм, çапла майпа хăй калас саманта кĕтсе илет. «Пурнăçĕ çавнашкал. Куна çеç мар курăпăр-ха», – теме манмасть вăл.

– Хакне ўстерчĕç – çулăмĕ çитмест! – илтĕнет теприн сасси.

– Пĕтĕмпех Ельцин туса хучĕ çавна! – сурчăкне сирпĕтет Ишĕм.

Килте арăм шăлт-шалт хăтăрса тăкрĕ мана, хĕрарăмсем илсе килеççĕ, эс уйăх чупатăн пушăллах; тренировка юлать-çке сан тесе хăтăрать. «Хăв кайса пăх-ха, кур-ха – çĕр çын унта!» – пўлетĕп вĕчĕрхенсех.

Ирпе кăвакал мĕнле нартлатса ячĕ, вырăн çинчен çавнашкал сиксе тăтăм, чĕпсене алăк уçса кăлармасăрах велосипед утлантăм. Хамăр шкул технички Галя çеç çитнĕ маларах. «Çырма хут илсе килтĕн-и?» – тет вăл. Черет йышăнсан кайран та илĕп-ха тетĕп. Пĕри, тăваттăмĕш çитнĕскер, юнашар ялти хĕрарăм, тăнкăртăнкăр хытă шур хутпа ручка тыттарчĕ. Çитмĕлсакăр вун çын ячĕ вырнаçтăр тесе вĕттĕн çыратăп, çын аллине тыттармастăп: тўрлетў тавраш, ята е пăтавкка шутне хушса çырни ан пултăр!

Тоня та çитрĕ. «Эс ĕнер илтĕн вĕт-ха?» – чăрах пăхрăм ун енне. «Сирĕн техничка, Рая, хушса хăварчĕ. Иртнинче куляннипе-макăрнипе чирлесех ўкнĕ, кайса черете ят çыртар-ха тесе ыйтрĕ», – евитлет вăл. «Вун пиллкĕмĕш пулать апла. Машина тулли килсен илет», – тетĕп. «Сана шанатпăр, черете çирĕп тытса пыр!» – хытараççĕ халь мана пухăннисем. Исай Исаевич сĕннипе тăватпăр пулать эпир черете. Виçĕм çул обрат сутрĕç те, сыснасене памашкăн витресемпе туянаттăмăр, илĕм-тилĕм тăрса черете çырăнаттăмăр. Сала халăхне ку тĕлĕшпе вĕрентме кирлĕ мар – туянма япали пултăр!

– Исай Исаевич килет пуль-ха, тем çитеймерĕ-ха халăха ăс пама, – ун-кун пăхкалатăп эпĕ.

– И-и-и! – кулать Тоня. – Ишĕм паян килмест.

– Парти хушнине халăх хушшине сарассине манса хăвармĕ-ха, хăй нихçан та коммунистсен ретĕнче тăман пулсан та, – калатăп хам мĕн шутланине.

– Сурать вăл сан партийў çине. Чĕлхи çинче çеç ун сăмаххи. Хăйне хўтĕлеме, витĕнме пакăлтатать, – йăл-йăл çиçет Тоня.

– Ун нĕрне пĕлетĕп-ха, кирек хăш тапхăрта та влаça хирĕç сăмах çапнă вăл. Çитет ак халăха ăс пама. Куç уçăлайманнин пуçне çавăрма.

– Ишĕм паян мĕн тума килтĕр: еркĕнне çулăм илсе пачĕ ĕнер, – хĕвел пек йăлкăшать Тоня.

Эпĕ ăнланаймасăр çăвар карса пăрахатăп.

– Кам вара еркĕнĕ? – тилмĕретĕп виç сыпăкри йăмăкăм еннелле сывлăш çавăрнă май.

– Евкен. Егорова текенни. Çавă пур чух килчĕ вăл. Ĕнер çулăм илме пулăшрĕ ăна. Ун хўттипе эпĕ те туянтăм, – кулăпах евитлет Тоня. – Пĕлтĕр пĕрлех ĕçлетчĕç те ытлашши тунсăхламастчĕç пулас. Халь Ишĕмĕ урăх çĕре вырнаçрĕ. Тăтăш тĕл пулаймаççĕ ахăр. Ĕçĕ те малтанхи пек канлĕскерех мар Ишĕмĕн. Влаça çавăнпа çиет вăл.

Эпĕ ик пĕççе шарт! çапатăп. «Тĕнче!» – тетĕп. Виç-тăват çул каяллах Евкенпе Ишĕм легендине пĕлетĕп-çке, хĕрарăмĕн сăнарне ăша хывнă, хăйĕнпе ав куçпа курса каласнă – паллайман! Пуçа пăркалатăп, хăйăр купинчи хăма çинчен тăтăм та уткалатăп, хамăр техничка Гальăна сăмах хушатăп, хальччен мĕн-мĕн пĕлнине аса илетĕп.

– Елена Ефимовна мана та каланă, пĕтĕмпех пĕлетĕп, – нимĕн те тĕлĕнмест Галя. Унпа пĕрле ĕçлекен туллирех пўллĕ Рая та çитет. Хăй черетре вун пиллĕкмĕш пулнăран паян çулăм илетĕпех тесе йăл-йăл çиçет халь вăл, мана хул пуççинчен тĕккелесе илет, пĕр çавра юрă ĕнĕрлет. «Хуйхăрса-макăрса çеç мар, юрласа та пурăнма пĕлетĕн вĕт-ха эс», – мухтатăп ăна. Ăшра хам çаплах Ишĕм çинчен шухăшлатăп. Эп ăна халăх пуçне çавăрма çўрет тесе картса хунă, ун ăшĕнче ав мĕн вĕренĕ, сăмаххипе пурнăçри лару-тăру çинчен калать пулсан та куçĕпе кам еннелле пăха-пăха илнĕ вăл. «Пирĕн ăшра вут çунать, çулăм тухни курăнмасть», – тесе юрланă ĕлĕк. Халь Ишĕм ăшĕнче юрату вучĕ епле çуннă-ши çулăм кĕлечĕ умĕнче, епле хыпать-ши вĕсен юрату? Эх, юрату, юрату тесе юрласа яратăп юлашкинчен эпĕ.

Кăнтăрла тĕлĕнче çитрĕ çулăм машини. Чылайăшĕ тулли пăтавккаллă пултăмăр. Кун хыççăн та эп ирсерен кăвакал ами нарт! тесенех сиксе тăратăп хăнăхнă йăлапа, хĕрлĕ кирпĕчлĕ кĕлет еннелле велосипедпа вăшкăнмалла марччĕ-и-ха тесе шухăшласа илетĕп. Икĕ тулли пăтавкка икĕ уйăха пырать-ха. Евкенĕн икĕ пăтавкки мĕн хушă сунтарма çитет-ши? Пĕр вăхăталлах илме лекĕ-ши тепрехинче? Ишĕмпе иккĕшне курассăнах туйăнать çитессинче те.

Çак кунхинех эпĕ Елена Ефимовна кутамккапа çăкăр çĕклесе кайнине пăхса тăрса юлтăм.

АСА ИЛЎ

Ăна Хорнуй телей кўчĕ

Авăн уйăхĕн 14-мĕшĕнче чăваш халăх писателĕ Александр Артемьев çуралнăранпа 90 çул çитет

А.Артемьева пĕрремĕш хут эпĕ 1952 çулта, улттăмĕш класа куçсан, çулла куртăм. Ку тĕлелле вăл пултаруллă писатель ятне илтме ĕлкĕрнĕччĕ ĕнтĕ. Пĕррехинче пирĕн çурт умĕпе тип тĕтре пек шупка хăмăр тусан çĕклесе "Победа" çăмăл автомашина иртсе кайрĕ. Машинăра шоферпа юнашар кĕрнеклĕ, çавра питлĕ, çырă çўçне типтерлĕн каялла тураса выртторнă, кĕске çанăллă пўс кĕпе тăхăннă çын: "Ав, Артемьев ларса пырать", – терĕ атте, аллине çав çын еннелле çĕклесе илсе.

Унченех ялта: "Октябрина патне писатель киле кĕнĕ", – текен сас-хура çўретчĕ-ха. Хăйне вара, "чĕрĕ писателе", пĕрремĕш хут çавăн чухне куртăм.

Паллах, эпир, пурнăç çулĕ çине тин çеç ура ярса пусакан ача-пăча, вутлă вăрçă витĕр тухнă, пурнăç тути-масине самаях ас тивнĕ ятлăсумлă çынпа пĕр чĕлхеленсе чуна уçса каласма, ăна-кăна сўтсе явма пултарайман. Анчах Александр Спиридонович пирĕн çине чи çўллĕ ту тăрринчи ăмăрт кайăк куçĕпе мăн кăмăллăн пăхнине ас тумастăп.

"Ĕç читлĕхне çеç хупăнса" пурăнман вăл. Яланах таса та хăтлă çи-пуçпа çўретчĕ, хăйне лăпкă, сăпайлă тытатчĕ, сăмах арпи вĕçтерсе, тăкса-сапаласа çўреместчĕ.

Вырăссем: "Делу – время, потехе – час", – теççĕ. Çак каларăша тĕпе хурса йĕркелетчĕ те ĕнтĕ Александр Спиридонович хăйĕн ĕçпе кану вăхăтне: виçĕ-тăватă уйăх сасă памастчĕ, ниçта та курăнмастчĕ. Шăпах çак вăхăтра вăл хăйĕн шедеврĕсене çанă тавăрса, тара ўксе çырнă пуль. Тапхăрăн-тапхăрăн, уйрăмах туй-çуйра, ĕçкĕ-çикĕре, унăн сассине ялти пур кайăк-кĕшĕк сасси те хуплаймастчĕ. Тĕрĕссипе, Çеçпĕл Мишши çĕнĕ пурнăç поэтне мĕнле пурăнма халалласа хăварнă, çапла пурăнатчĕ халăх писателĕ.

Хăйĕн пекех фронтовиксемпе – Иван Александрович Проворовпа тата Сергей Захарович Захаров учительсемпе – пушă вăхăтсене иртте-ретчĕ. Клубра, вулав залĕнче, вулакансемпе тĕл пулусем йĕркелетчĕ, тин çеç çырнă хайлавсен сыпăкĕсене вуласа паратчĕ.

Александр Спиридонович "Салампи" романне пирĕн ялта, Муркаш районĕнчи Хорнуйĕнче, çырчĕ. "А.Артемьев "Салампи" произведени çырать", – евĕр сас-хура вăл хаçатра е журналта пичетленичченех таврара сарăлнăччĕ. Анчах автор ку романа /малтан вăл повесть жанрĕпе çўретчĕ/ вăрттăнлăхра тытнă

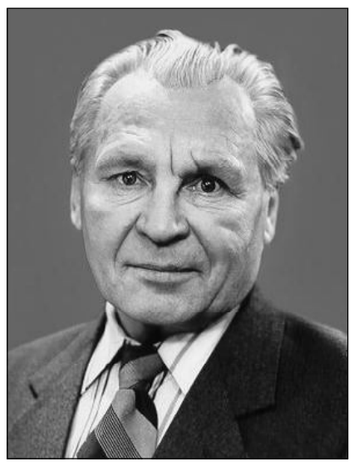

пулас: ун çинчен вăл ниçта та уççăн каламан.

"Çынна телейлĕ тăвас тесен хăвăн телейлĕ пулмалла", – теççĕ халăхра. "Салампи" роман вулакансене пурнăç чăнлăхĕпе кăна мар, геройсен таса юратăвĕпе, тўрĕлĕхĕпе, çутă пуласлăх пур пĕрех çĕнтерессе çирĕп шаннипе те тыткăнлать. Мĕне пула çапла çуттăн, хавхалануллăн çырăннă-ха çак роман? Манăн шухăшăмпа – автор Хорнуйра хăйне питĕ телейлĕ туйнă. Ячĕ-сумĕ пысăк, янкăр тўпери ирхи хĕвел пек сăнпитлĕ, ăслă, аслă пĕлўллĕ, ăшă кăмăллă юратнă арăмĕ ача хыççăн ача çуратнă, пурăнмалли "йăва" тăн-тăн... Мĕн кирлĕ тата телейлĕ пулма? Паллах, çакăн пек телейлĕ кăмăл-туйăм произведенисенче ўкерĕнмесĕр пултарайман.

А.С.Артемьев чăваш литературине чăн-чăн сăмах ăсти пек кĕрсе юлчĕ. Танлаштару-и, пуçа çавăрса яракан метафора-и, ытти сăмах хатĕрĕсем-пе меслечĕсем-и – унăн произведенийĕсенче пурте вырăнлă, пурте виçеллĕ, пурте чикĕллĕ. Александр Спиридоновичăн принципĕ çаплаччĕ: вырăсла калаçатăн тăк чăн-чăн вырăс пек калаç, чăвашла тăк – чăваш пек. Акă мĕн çырать вăл "Салампи" романĕнче çак шухăша палăртса: "Чăвашла калаçакан çын вырăсла та чиперех калаçать. Чăвашла ретлĕ калаçайманни вырăсла та тĕплĕ ăнланса калаçаймасть, мĕншĕн тесен тĕплĕн шухăшлаймасть. Ун пек çынран халăхра яланах кулнă, йĕрĕннĕ".

Чунăмăрсене хытарăпăр та килĕшĕпĕр: ку сăмахсем пирĕнтен нумайăшне пырса тивеççĕ.

■ **Василий СИПЕТ, писатель**

Кăмпалсем арпус та, дыня та... çитĕнтереççĕ

Пахчара ĕçлени çут çанталăкăн кирек хăш вăхăтĕнче те çыннăн кăмăлне çĕклет. Çуркунне чечеке ларнă улмуççисемпе тĕмсем илĕртеççĕ, çулла пиçнĕ çырла куçа йăмăхтарать, кĕркунне пахча çимĕçпе улма-çырла савăнтарать.

Вăрнар районĕнчи Кăмпалсем хăйсен пахчисенче мĕн кăна ўстермеççĕ-ши? Иулитăпа Владимир Афанасьевсен, сăмахран, 28 килограмм таякан кавăн çитĕннĕ. Галинăпа Валерий Ефимовсен пахчинчи вара 22 килограмм таять. Иринăпа Сергей Федоровсен – 14 килограмм. Венера Сергеева вара ял-йыша хăй пăхса ўстернĕ арпуспа тата дыньăпа хăналанă. Вĕсем кăнтăрта çитĕннисенчен пĕрре те кая мар-мĕн. Сергеевсен кăçал баклажан та ăнса пулнă. Кăмпалсем Надеждăпа Валерий Кураковсен пахчинче пиçнĕ иçĕм çырлине те ас тивнĕ. Мăнтăрах çав кĕр, тăрăшсан, вăй хурсан чăваш ялĕнче те темĕн те пĕр çитĕнтерме пулать.

■ **Р.ИВАНОВА**

Хирте юрă-кĕвĕ шăранать

Йĕпреç районĕнчи культура учрежденийĕсен агитушкăнĕсем тыр-пул пухса кĕртекенсене савăк кăмăл парнелес тĕллевпе уй-хирте ĕçлекенсем патне тăтăшах тухса çўрерĕç.

Район администрацийĕн пуçлăхĕн çумĕ, ял хуçалăх пайĕн пуçлăхĕ Валерий Гаврилов калана тăрăх – ку енĕпе уйрăмах пуçаруллă пулнă пултарулăх коллективĕсене Ял хуçалăх ĕçченĕсен кунне халалласа ирттерекен савăнăçлă пухусенче чыслама палăртнă. "Çĕкленўллĕ юрă-кĕвĕ тыр-пул тухăçĕшĕн тăрăшакансене хавхалану кўнине хам та туйса тăтăм, – тет Валерий Феофанович. – Кăçал халăх таланчĕсем мотор сассипе тулнă пусă çийĕн илĕртўллĕ чăваш юрри-çеммине тăтăш янăратрĕç".

Йĕпреçри культура çурчĕн "Пучах", Чăваш Тимешри "Эревет", Кĕлĕмкассинчи "Мерчен", Туçари "Ахах" тата Пăкăянти "Паланăмçăм" пултарулăх ушкăнĕсем кĕр пархатарне ампар-кĕлете кĕртекенсене савăнăç-хаваслăх парнелеме хастар хутшăнчĕç. Пысăк Упакассисем Чăваш халăх поэчĕн Çемен Элкерĕн хайлавĕсене тĕпе хурса йĕркеленĕ литературăпа музыка композицийĕ те тыр-пул ăстисен кăмăлне кайнă.

■ **Г.ВАСИЛЬЕВ**

Тем те пĕр

● Челябинск облаçĕнчи саккун кăларакан Пухăвăн депутачĕ А.Мотовилов харăсах 9 тăлăха усрава илнĕ. Александр темиçе çул ача çурчĕн опекунĕ пулнă, халĕ акă çакнашкал ансат мар утăм тунă. Мотовилов каланă тăрăх – вăл яланах пысăк çемье çинчен ĕмĕтленнĕ. Ачасем валли ятарласа халăх суйлавçи пысăк коттедж туса лартнă. Халĕ Мотовиловсен çемйинче тăван 2 ачисĕр пуçне 5-16 çулсенчи 3 хĕр ача тата 6 арçын ача пурăнĕç.

ÇĔНĔ КĔНЕКЕ

"Чĕлхе сăмахĕсем. Вĕрў-суру чĕлхи"

Чăваш патшалăх гуманитари ăслăлăхĕсен институчĕн тата Чăваш кĕнеке издательствин пĕрлехи тухăçлă ĕçĕн çимĕçĕ – "Чăваш халăх пултарулăхĕ" ярăмăн вун иккĕмĕш кăларамĕн пĕрремĕш кĕнеки – кун çути курчĕ. Пухса хатĕрлекенĕ тата ум сăмах авторĕ – филологи наукисен кандидачĕ В.Ендеров.

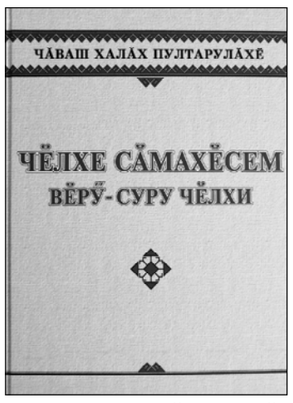

Асăннă ярăмри кĕнекесем тавра пĕлўçĕсен, историксен, педагогсен, студентсемпе шкул ачисен хушшинче анлă сарăлнă. "Чĕлхе сăмахĕсем. Вĕрў-суру чĕлхи" кĕнекене архив материалĕсем, çĕнĕрен тупнисем те кĕнĕ. Текстсене ушкăнсем çине уйăрса вырнаçтарнă. Кăларăм икĕ пайран тăрать. Пĕрремĕшне чирчĕре сиплекен вĕрў-суру чĕлхин сăмахĕсене кĕртнĕ. Текстсенче анатри, тури чăвашсен калаçăвĕн уйрăмлăхĕсене сыхласа хăварма тăрăшнă.

Кĕнеке чăваш халăхĕн сăмах вĕççĕн çўрекен пултарулăхĕпе, наци культурипе, этнографийĕпе тата историйĕпе кăсăкланакансемшĕн усăллă пуласси куç кĕрет.

■ **О.ПЕТРОВ**

Пĕлме интереслĕ

Красноярск крайĕнче тĕлĕнмелле кушак аçи пурăнать. Морда тесе чĕнеççĕ ăна. Вăл хуçинчен Владимир Иливрановран самантлăха та уйрăлмасть. Çĕпĕр çынни кашни çулах нумай куна пыракан велочупăва хутшăнать. Морда веломарафон вăхăтĕнче Владимирăн хул пуççи çинче ларать, хăйне питĕ лайăх туять.

«6 çул каялла эпĕ çак кушак аçине йывăç çинче тупрăм, – тет Красноярск арçынни. – Вăл тўрех манăн хул пуççи çине вырнаçса ларчĕ. Унтанпа эпĕ кушакăн водителĕ вырăнĕнче».

Халĕ çын тата кушак черетлĕ марафона хатĕрленеççĕ. Морда велочупу йывăрлăхĕсене – шăрăха та, сивве те – тивĕçлипе чăтса ирттерет. «Ăна эпир киле таврăннă чухне питĕ килĕшет, – тет Владимир. – Пўрт патне çитиччен виçĕ квартал маларах хумханать, кĕтмен çĕртенех тепĕр еннелле пăрăнсан тарăхать: «Мяу! Ăçта пуçтарăннă эсĕ?»

Морда нумай хут çухалнă. «Вăл çук чухне эпĕ пурнăç çинчен сахал мар шухăшлаттăм, – тет Çĕпĕрте пурăнакан. – Кушак аçи – пĕчĕк çеç чĕр чун, çапах та çыншăн мĕнлерех пĕлтерĕшлĕ».

Факс: /8352/ 28-83-70
E-mail: hypar2008@rambler.ru
РЕКЛАМА
Адрес: 428019, Шупашкар хули, И.Яковлев проспекчĕ, 13-мĕш çурт, 316 мĕш пўлĕм
ПĔЛТЕРЎ
Тел.: /8352/ 28-83-70, /8352/ 56-20-07

ПРОДАЮ

172.Гравмассу, керамблок, песок, щебень. Д-ка. Т. 89023277585.

323.Песок карьерный, речной; **гравмассу,** щебень, **керамзит,** асфальтную крошку, бетон, раствор всех марок. Недорого. Т. 8-961-340-93-05.

Чăваш Республикин Пуçлăхĕн Администрацийĕ Чăваш Республикин Министрсен Кабинечĕн секретариачĕн консультанчĕн Марина Владимировна Трофимовăн ашшĕ
Владимир Юрьевич ЧЕРНЯЕВ
вилнĕ пирки чĕререн хурланни çинчен пĕлтерет.

«Хыпар» хаçатăн çитес номерĕ авăн уйăхĕн 13-мĕшĕнче тухать.

чăваш халăх хаçачĕ
ХЫПАР
Учредительсем: Чăваш Республикин Министрсен Кабинечĕ, Чăваш Республикин Информаци политики тата массăллă коммуникацисен министерствин "Хыпар" Издательство çурчĕ" Чăваш Республикин хăй тытăмлă учрежденийĕ
Федерацин çыхăну, информаци технологийĕсен тата массăллă коммуникацисен сферинчи надзор службин Чăваш Республикинчи управленийĕнче 2013 çулхи çу уйăхĕн 31-мĕшĕнче ПИ ТУ21-00281 №-не регистрациленĕ
"Хыпар" индексĕ – 54800, "Хыпар"-шăмат кун"– 78353

Директор-тĕп редактор тивĕçĕсене пурнăçлакан Г.А.МАКСИМОВ
Номер редакторĕ М.М.АРЛАНОВ
РЕДКОЛЛЕГИ:
М.М.АРЛАНОВ /тĕп редактор çумĕ-коммерци директорĕ/
Г.А.МАКСИМОВ /директор-тĕп редактор тивĕçĕсене пурнăçлакан/
С.Л.ПАВЛОВ /тĕп редактор çумĕ/
Н.Г.СМИРНОВА /культурăпа чăваш диаспорин пайĕн редакторĕ/
Ф.П.ЧЕРНОВ /яваплă секретарь – техника центрĕн пуçлăхĕ/
Дежурнăй редактор Р.А.ВЛАСОВА

Редакципе издатель адресĕ: 428019, Шупашкар, Иван Яковлев просекчĕ, 13, Пичет çурчĕ, III хут, "Хыпар".
ТЕЛЕФОНСЕМ
Редакци телефонĕсем: 56-00-67 – директор – тĕп редактор; 56-33-64 – тĕп редактор çумĕ; 56-04-17 – тĕп редактор çумĕ; 62-08-62 – секретариат, яваплă секретарь
пайсем: 28-85-01 – общество пурнăçĕпе политика пайĕ; 56-05-21 – журналист тĕпчевĕсен тата куçару пайĕ; 56-08-62 – экономика пайĕ; 56-03-04, 28-85-91 – социаллă пурнăçпа вĕренў пайĕ; 56-08-61 – культурăпа чăваш диаспорин пайĕ; 56-04-26, 28-82-91 – хроникăпа хамăр корреспондентсен пайĕ; 28-85-87 – корректорсем; 56-45-94 – фотокорреспондент
бухгалтери – 28-83-64
коммерци дирекцийĕ: 28-83-70 – рекламăпа пĕлтерўсен пайĕ; 56-20-07 – çырăнтарупа реализаци пайĕ
корр. пункчĕсем: 8-937-398-75-33 – Хĕрлĕ Чутай, /8-835-38/ 2-18-02, 2-11-95 – Йĕпреç; 28-85-71 – Чăваш Республикин Журналистсен союзĕн правленийĕ
hypar2008@rambler.ru
Факс: /8352/ 28-83-70
Электрон почта: hypar1@mail.ru hypar@mail.ru
Хаçата «Хыпар» Издательство çурчĕ» АУ техника центрĕнче калăпланă, «Чăваш Ен» ИПК» АУО типографийĕнче пичетленĕ. 428019, Шупашкар хули, И.Яковлев проспекчĕ, 13. 56-00-23 – издательство директорĕ.
Ĕç кунĕ 8 сехет те 45 минутран пуçласа 17 сехет те 45 минутчен, шăмат кунпа вырсарни кунсăр пуçне.
РЕКЛАМĂПА ПĔЛТЕРЎСЕНЕ 316-мĕш пўлĕмре йышăнаççĕ. Тел. 28-83-70.
Офсет пичечĕ. Калăпăшĕ 2 пичет листи. Рекламăпа пĕлтерўсен чăнлăхĕшĕн вĕсене паракансем яваплă.
Хаçатри рекламăсăр тўлевлĕ информаци материалĕсем "Реклама çинчен" федераци саккунĕн 2 ст. килĕшўллĕн "Аталану çулĕпе", "Ят-сум", "Ĕç тата çын", "Самана тапăн", "Компетентлă" рубрикăсемпе пичетленеççĕ.
Номере 10.09.2014 алă пустăм.
Пичете графикпа 21 сехетре алă пусмалла, 20 сехет те 45 минута алă пустăм.
Тираж 7393. Заказ 3426.